

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Katarina Dreher

In dubio pro reo

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Professor Gunnar Bergholtz

Processrätt

VT 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Frågeställningar	5
1.2 Syfte	6
1.3 Metod	6
1.4 Avgränsning	6
1.5 Material och källkritik	7
1.6 Disposition	7
2 BAKGRUND	9
2.1 Historisk utveckling	10
2.2 Rättssäkerhet och rättsstatlighet	10
2.3 Andra grundläggande straffrättsprinciper	12
2.3.1 Den straffrättsliga legalitetsprincipen	12
2.3.2 Oskyldighetspresumtionen	13
3 PRINCIPENS KARAKTÄR OCH ANVÄNDNINGSSOMRÅDE	15
3.1 In dubio mitius	17
4 BEVISBÖRDA OCH BEVISKRAV	19
4.1 Bevisbördan	19
4.1.1 Åklagarens bevisbörda	19
4.1.1.1 Åklagarens objektivitetsprincip	20
4.1.2 Den tilltalades eventuella bördor	21
4.1.2.1 Åberopsbörda	21
4.1.2.2 Informationsbörda	22
4.1.2.3 Konkretiseringsbörda	23
4.1.2.4 Förklaringsbörda	24
4.1.2.5 Falsk bevisbörda	25
4.2 Beviskravet	25
4.2.1 ”Ställt utom rimligt tvivel”	26

4.2.2	Ett differentierat beviskrav	28
4.2.2.1	Objektiva rekvisit	30
4.2.2.2	Subjektiva rekvisit	30
4.2.3	Utredningskravet	31
5	IN DUBIO PRO REO	32
5.1	Materiellt avgörande faktum	32
5.1.1	Objektiva rekvisit	32
5.1.1.1	Ansvarsfrihetsgrund	33
5.1.1.2	Frivillig tillbakatrådande	33
5.1.1.3	Preskription	34
5.1.1.4	Konkurrens	36
5.1.2	Subjektiva rekvisit	36
5.1.2.1	Medgärningsmannaskap	37
5.1.2.2	Tillräknelighet med fokus på allvarlig psykisk störning	38
5.2	Processuellt avgörande faktum	40
5.2.1	Allmänna och särskilda rättsmedel	41
5.2.1.1	Överklagande	41
5.2.1.2	Resning	42
5.2.2	Nåd	44
5.3	Lagtolkning	46
6	ANALYS OCH SLUTSATS	48
6.1	Principens innebörd och karaktär	48
6.2	Principens användningsområde och tillämpning	48
6.2.1	Straffrätten	48
6.2.2	Processrätten	50
6.2.3	Undantag från principens tillämpning	51
6.3	Reflektioner	52
6.4	Slutsats	53
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	54
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	57

Sammanfattning

Det latinska uttryckssättet *in dubio pro reo* brukar ofta ges innebörden ”vid tvivel, till förmån för den tilltalade”, men anses också ge uttryck för att det är åklagaren som bär bevisbördan i brottmål. *In dubio pro reo* är en allmänt vedertagen rättsprincip som gäller utan uttryckligt lagstöd. Trots principens självklara användning inom straff- och straffprocessrätten så råder det stor oklarhet kring principen. Det som framför allt är oklart är principens historiska utveckling, dess rättskaraktär och gränserna för principens användningsområde.

Det går inte att fastställa någon exakt tidpunkt för när *in dubio pro reo* började tillämpas inom svensk rätt. Principen finns uttryckt i Olaus Petris domarregler från cirka år 1540, men någon faktisk tillämpning kan inte anses ha förekommit före införandet av den fria bevisföringen och bevisprövningen.

Att principen ger uttryck för att åklagaren bär bevisbördan kan anses komplettera principens andra innebörd, att tvivel skall komma den tilltalade tillgodo. Att åklagaren bär bevisbördan innebär nämligen att den tilltalade inte behöver bevisa sin oskuld i en rättegång. Att tvivel skall komma den tilltalade tillgodo medför att det är endast i de fall där åklagaren har lyckats bevisa sitt gärningspåstående som den tilltalade kan dömas till ansvar för gärningen. *In dubio pro reo* kan därför anses vara en rättssäkerhetsprincip.

In dubio pro reo har också ett nära samband med det beviskrav som gäller i brottmål. Genom praxis har beviskravet definierats som ”ställt utom rimligt tvivel”. Detta är ett högt ställt beviskrav och medför att tvivel skall komma den tilltalade tillgodo. Det är dock inte allt tvivel som skall användas till den tilltalades fördel utan endast det tvivel som framstår som rimligt. För att åstadkomma ett acceptabelt rättssystem måste det göras avvägningar mellan allmänhetens krav på bekämpande av kriminaliteten och den enskildes krav på rättssäkerhet.

Samma högt ställda beviskrav gäller för alla typer av brottmål, något differentierat beviskrav finns därmed inte i svensk rätt. *In dubio pro reo* är alltså tillämplig på alla brottmål oavsett brottets grovhet, den tilltalades egen inställning till brottet och den tilltalades egen person.

Att *in dubio pro reo* skall tillämpas på alla brottmål innebär inte att principen också är tillämplig på alla omständigheter. Att *in dubio pro reo* skall tillämpas på materiella omständigheter är allmänt accepterat. För processuella omständigheter är det dock mer tveksamt om principen äger tillämpning. *In dubio pro reo* kan inte anses vara tillämplig på lagtolkningsfrågor. Detta är inte heller nödvändigt då principen ändå förverkligas genom att det inom straffrätten råder ett krav på att straffrättslig lagstiftning skall tolkas restriktivt. Genom en restriktiv lagtolkning och ett

högt ställt beviskrav kommer *in dubio pro reo* att förverkligas trots den oklarhet som råder kring principen.

Förord

När examensarbetet nu är färdigt vill jag ta tillfället i akt och tacka de personer som gjort detta examensarbete möjligt att genomföra.

Jag vill tacka min handledare, professor Gunnar Bergholtz, för god handledning, inspiration och värdefulla synpunkter.

Jag vill även tacka Prof. Dr. Jur. Werner Frotscher och wissenschaftlicher Mitarbeiter Dominik Best vid Philipps-Universität Marburg, Tyskland, för all hjälp med material till mitt examensarbete.

Sist men inte minst vill jag rikta ett stort tack till min familj. Utan ert stöd och engagemang hade studietiden i Lund och Wien, Österrike, inte varit densamma!

Lund, i maj 2005

Katarina Dreher

Förkortningar

BGH	Bundesgerichtshof
BGH St	Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen
BrB	Brottsbalken (SFS 1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (SFS 1994:1219)
HD	Högsta Domstolen
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv I
RB	Rättegångsbalken (SFS 1942:740)
RF	Regeringsformen (SFS 1974:152)
RH	Rättsfall från Hovrätterna
Rt.	Norsk Retstidende
TF	Tryckfrihetsförordningen (SFS 1949:1438)

1 Inledning

Uttryck som att ”Hellre må tio skyldiga frias än att en oskyldig döms” är något som jag tror att alla anser vara rätt och riktigt. Hur kommer det sig då att det samtidigt finns ett stöd för högre straff och sänkta beviskrav för vissa brottstyper? Uttrycket ovan målar upp en bild av hur tio skyldiga får gå fria från straff för att rädda en oskyldig. I en sådan situation är det lätt att känna medkänsla för den oskyldige. Om man i stället ser till varje brottmål för sig, är det inte lika lätt att ens acceptera att en skyldig frias. Särskilt svårt kan det vara när det handlar om brott mot person. Att en misstänkt frias efter att ha tillfogat en annan person skada uppfattas ofta som mer stötande än om en person frias efter att ha utfört ett förmögenhetsbrott.

Min uppsats skall behandla principen *in dubio pro reo*. Denna princip ges ofta innebörden ”vid tvivel, till förmån för den tilltalade”, men anses också ge uttryck för att åklagaren bär bevisbördan i brottmål. Jag skall utreda under vilka förutsättningar som principen skall tillämpas, och även klargöra när principen tillämpas.

Det som väckte intresset för ämnet var ett samtal med min handledare, professor Gunnar Bergholtz. I sin hand höll han en dom, där HD gjorde följande uttalande:

”Inte heller kan det anses lämpligt eller ens möjligt att tillämpa någon princip av det slag som brukar betecknas med de latinska uttryckssätten *in dubio pro reo* eller *in dubio mitius*, dvs. att det finns en presumtion till förmån för den tilltalade eller för den mildare utgången.”

Jag var tidigare helt övertygad om att principen om *in dubio pro reo* var en princip som tillämpades i alla situationer, någon närmare studie av principen hade jag ju inte tidigare gjort. Området kring principen är relativt sparsamt behandlat i den svenska doktrinen och stöd för vissa handlingssätt och annan inspiration har därför fått hämtas i utländsk doktrin.

1.1 Frågeställningar

De frågor som jag kommer att besvara genom detta examensarbete är följande:

- Vilken innebörd har principen *in dubio pro reo*?
- Vilket användningsområde har principen *in dubio pro reo*?
- Vilken rättskaraktär har principen?
- När skall principen *in dubio pro reo* tillämpas och när tillämpas den?
- Kan straffrätten fungera tillfredsställande utan principen *in dubio pro reo*?

1.2 Syfte

Syftet med mitt examensarbete är att undersöka vilken tillämpning som principen om *in dubio pro reo* har. Dessutom syftar uppsatsen till att klarlägga principens användningsområde.

1.3 Metod

Till viss del har jag i min uppsats använt mig av en traditionell rättsdogmatisk metod. Eftersom principen om *in dubio pro reo* gäller i Sverige utan att uttryckas i lag har förarbeten inte behandlats i den omfattning som det görs i normala juridiska uppsatser. Mycket av informationen till uppsatsen har hämtats från utländsk litteratur, framför allt nordisk och tysk litteratur.

Trots användandet av utländsk litteratur kommer inte någon komparativ studie att genomföras i denna uppsats. Jag anser att materialet på området inte är tillräckligt för en sådan analys. I stället har jag valt att försöka att sammanställa en allmänt gällande uppfattning om hur principen om *in dubio pro reo* skall tillämpas av våra domstolar i Sverige. Inspirationen från utländsk rätt har därför mer fungerat som ett komplement och ett sätt att försöka att bringa klarhet på de områden där den svenska doktrinen varit bristfällig. Att detta har varit möjligt beror på det nära släktskap som existerar mellan den svenska rätten och den nordiska samt tyska rätten.

1.4 Avgränsning

Avgränsningen som har gjorts har sin utgångspunkt i den tyska litteraturen. Denna är mycket utvecklad och jag har för att finna de intressanta svenska rättsområden valt att närmare studera vilka områden som har behandlats inom den tyska doktrinen. Att bevisbördan och beviskravet har diskuterats har framför allt sin grund i att dessa utgör två viktiga bitar inom straffprocessen.

Jag har dessutom försökt att endast behandla delar som är intressanta ur ett processrättsligt perspektiv. Inom straffprocessen är straffrätten nära sammankopplad med processrätten vilket gör att det emellanåt är mycket svårt att skilja det enda från det andra.

I uppsatsen kommer en del rättsfall att nämnas. Någon omfattande rättsfallsstudie har jag inte ansett vara möjlig att genomföra, då principen om *in dubio pro reo* är tillämplig på alla processer inom det straffrättsliga förfarandet. De rättsfall som kommer att vara en del av uppsatsen är sådana som är av central betydelse och som återkommande kommenteras i litteraturen. Anledningen till att det hänvisas till rättsfall i den löpande texten är dels för att jag har velat knyta praxis till doktrinen och dels för att tydliggöra att principen om *in dubio pro reo* får genomslag i de mest vitt skilda fall.

Trots att principen om *in dubio mitius* är en näraliggande princip till *in dubio pro reo* kommer denna inte att behandlas mer ingående i uppsatsen. Endast en kortare beskrivning av principen och dess innebörd kommer att ges och även vissa skillnader principerna emellan. Anledningen till detta är att det är endast i finsk och svensk rätt som det görs en skillnad mellan *in dubio pro reo* och *in dubio mitius*. I övriga länder används *in dubio pro reo* som ett övergripande begrepp som även omfattar det mindre begreppet *in dubio mitius*.

1.5 Material och källkritik

Valet jag har gjort, genom att använda mig av utländsk litteratur baserar sig på det enkla faktum att principen om *in dubio pro reo* inte har behandlats ingående inom den svenska juridiska litteraturen. I den tyska litteraturen finns det även speciallitteratur på området, böcker och artiklar som enbart behandlar problematiken kring principen om *in dubio pro reo*.

De nordiska länderna delar vår rättstradition och många likheter finns mellan våra rättssystem. Trots att det finns stora likheter så finns det även stora skillnader. Att även tysk litteratur har använts grundar sig i att vi i Sverige även delar vår rättstradition med Tyskland. Många idéer inom tysk rätt har tagits upp av svensk rätt, tysk rätt har på så sätt varit en stor inspirationskälla för oss.

Eftersom utländsk litteratur har använts finns det en risk för att vissa resonemang grundar sig på lagregler som finns i dessa länder och som inte har en exakt likadan lydelse i svensk rätt. Av denna anledning kan det eventuellt förekomma resonemang som kan vara i strid med gällande svensk rätt.

Att någon heltäckande rättsfallsstudie inte har kunnat genomföras gör att den rättspraxis som det redogörs för i uppsatsen kan vara missvisande.

1.6 Disposition

I uppsatsen kommer både den tilltalade och åklagaren att betecknas som ”han”. Detta har endast sin grund i att det har ansetts lättare att för läsare att i dessa situationer endast läsa ”han” i stället för ”han eller hon”. Givetvis är jag medveten om att det förekommer såväl kvinnliga tilltalade som kvinnliga åklagare. Jag vill verkligen påpeka att det inte har varit min mening att lägga någon värdering i detta språkliga uttryck. Inom den juridiska litteraturen är det frekvent förekommande att alla parter betecknas så som maskulina och jag tror att det kan uppfattas som ett störande moment för läsaren att det påpekas att åklagaren är en kvinna och den tilltalade en man eller tvärtom. Jag önskar att vi i det svenska språket hade haft ett könsneutralt ord som kunnat användas utan att det känts krystat som det kan göra om man försöker att skriva ”den” i alla dessa situationer.

Uppsatsen kommer att i kapitel 2 att behandla en bakgrund till ämnet och principens historiska utveckling. Vidare kommer detta kapitel att behandla de bakomliggande idéerna till *in dubio pro reo*. I kapitel 3 kommer ett försök göras att fastställa principens rättsnatur. Kapitel 4 kommer att behandla bevisbördan och beviskravet i brottmål. I kapitel 5 kommer principens användningsområde att behandlas. Här kommer omständigheter behandlas både generellt och specifikt. Uppsatsen avslutas i kapitel 6 med en avslutande analys och slutsats. Analysen kommer att följa genomgående i uppsatsen. Jag kommer i så stor utsträckning som möjligt att framföra min uppfattning av hur doktrin och praxis förhåller sig till principen om *in dubio pro reo*. Trots att det kommer att föras en genomgående analys i uppsatsen kommer uppsatsen att avslutas med en längre och mer generell analys. I denna kommer inte de enskilda områdena att analyseras ingående, i stället kommer dessa att användas som exempel eller som stöd för att en viss tolkning även bör företas i andra situationer.

Jag hoppas att du som läsare kommer att finna upplägget trevligt och innehållet intressant!

2 Bakgrund

Vid all straffrättstillämpning gäller att, om tvivel uppstår, så skall det för den tilltalade fördelaktigaste alternativet väljas. För denna grundsats brukar de latinska uttryckssätten *in dubio mitius* och *in dubio pro reo* användas. Med *in dubio mitius* menas att man i tveksamma fall skall välja det för den tilltalade fördelaktigaste alternativet, medan *in dubio pro reo* anses ge uttryck för att åklagaren bär bevisbördan i brottmål. *In dubio pro reo* brukar också ges innebörden att i de fall där det råder tvivel så skall detta komma den tilltalade tillgodo.¹ Det är framför allt i svensk och finsk rätt som det görs en uppdelning mellan principerna. I övriga länder anses *in dubio pro reo* var det större begreppet och även omfatta *in dubio mitius*, som framför allt anses ha betydelse för valet av påföljd.²

De båda principerna gäller utan uttryckligt stöd i lag. Principerna riktar sig till åklagaren och framför allt till domstolarna. Principerna är av störst betydelse för domstolarna i deras maktutövning.³

Trots att *in dubio pro reo* är en allmänt vedertagen rättsprincip är mycket kring principen oklart. Inte enbart i svensk rätt råder det oklarhet om *in dubio pro reo*. I den tyska doktrinen finner man otaliga uttalande om principens oklarhet. Det som framför allt är oklart är principens historiska ursprung, dess rättskaraktär och gränserna för principens användningsområde.⁴

Som nämndes ovan gäller *in dubio pro reo* utan uttryckligt stöd i lag. Principen finns dock formulerad i TF 1:4 st. 1, den så kallade instruktionen, som lyder:

”Envar, vilken blivit förtrott att döma över missbruk av tryckfriheten eller eljest vaka över denna förordnings efterlevnad, bör därvid städse hava i åtanke att tryckfriheten utgör grundval för ett fritt samhällsskick, alltid fästa uppmärksamhet mera på ämnets och tankens än på uttryckets lagstridighet, på syftet än på framställningssättet, samt *i tvivelsmål hellre fria än fälla*.”

Dessa föreskrifter är av central betydelse för tillämpningen av reglerna om tryckfrihetsbrott. Instruktionen gäller för rättstillämpande organ, framför allt för juryn och rätten men även för tillsyns- och åklagarmyndigheterna, vilka skall värna om tryckfrihetens princip. Genom lagrummet instrueras de rättstillämpande organen att ”i tvivelsmål hellre fria än fälla”. Detta innebär att i fall där det råder tveksamheter om en skrift är brottslig bör hänsynen till

---

¹ SOU 1996:185, s. 367-368.

² Nowak, Oskyldighetspresumtionen, s. 33.

³ SOU 1996:185, s. 367-368.

⁴ Zopfs, Der Grundsatz ”in dubio pro reo”, s. 14.

tryckfriheten väga över och medföra att åtal inte väcks, eller i senare skeden till ett frikännande.⁵

Trots att principen inte finns lagfäst på annat ställe utgör den ändå en självklar princip inom straff- och processrätten. Vad som inte är lika självklart är, som ovan nämnts, principens ursprung och användningsområde.⁶ Nedan kommer först ett försök att göras att förklara principens historiska utveckling och därefter följer en redogörelse för de grundtankar som principen bygger på.

2.1 Historisk utveckling

In dubio pro reo är en utveckling och förstärkning av den medeltida regeln om *in favorem rei* som innebar att domstolen i tveksamma fall skulle välja det för den tilltalade lindrigaste alternativet.⁷ Det går inte att finna någon exakt punkt för när *in dubio pro reo* började tillämpas i svensk rätt. Principen kan dock sägas komma till uttryck i Olaus Petris 40:e domarregel från omkring år 1540:

”Där saken är blind, skall man vara snarare till att hjälpa honom som beklagad är, än honom som klagar, den skall hava båtnaden som fara står, den skall ock stå faran som båtnaden och profiten haver.”

Det kan trots detta inte anses att principen tillämpades i svensk rätt före införandet av den fria bevisföringen och bevisprövningen. Den legala bevisteorin krävde nämligen fullt bevis för att en omständighet skulle anses styrkt. Fullt bevis utgjordes av eget erkännande eller två samstämmiga vittnen, och enligt 1734 års lag kunde rätten förordna om att den misstänkte skulle sättas i fängelse ”på bekännelse” eller så kunde de ”lämna saken på framtiden” och därmed återuppta saken då det fanns ytterligare bevisning.⁸

Samtidigt förekom det på kontinenten att rätten i tveksamma fall valde att åtala den misstänkte för det lindrigare av två brott. Om den tilltalade nekade till ansvar för dråp och åklagarens bevisning inte kunde anses vara så stark att åtalet endast kunde bifalla till följd av denna, valde rätten i stället att åtala för misshandel. Sedan den franska revolutionen har *in dubio pro reo* betraktats som en viktig rättstatlig princip, vilken skall skydda laglydiga medborgare mot att bli dömda till straff.⁹

2.2 Rättssäkerhet och rättsstatlighet

I en rättsstat åligger det staten att skapa ordning och skydda sina medborgare. De handlingar som stör ordningen betecknas som straffbelagda

---

⁵ Strömberg, Tryckfrihetsrätt och annan yttrandefrihetsrätt, s. 84-85.

⁶ Stuckenberg, Juristische Arbeitsblätter – In dubio pro reo, JA 2000 Heft 7, s. 568.

⁷ Nowak, s. 33.

⁸ Carlsson, Processrättens grunder, s. 74 och Ekelöf, Rättegång IV, s. 114.

⁹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 114.

och det ligger i allmänhetens intresse att staten väcker åtal och utdömer straff för sådana. En förutsättning för att staten skall kunna skapa ordning är att medborgarna har tilltro till straffrätten.¹⁰

Den bakomliggande tanken med principen om *in dubio pro reo* är att de oberättigade ingrepp som sker i individens rättssfär vid en felaktig straffdom skall undvikas. För att kunna skydda individen mot dessa ingrepp måste den straffrättsliga effektiviteten stå tillbaka. I en rättsstat finns det därmed två motstående intressen som måste vägas mot varandra; ett allmänt intresse av att bekämpa kriminaliteten samt att motverka felaktiga straffdomar.¹¹

Att staten försöker att motverka att felaktiga straffdomar meddelas kan komma i konflikt med rättsstatens uppgift att skapa ordning och skydda medborgarna. I sin avvägning kan staten utsättas för press från allmänheten om att lagstiftningen måste ändras för att åter skapa ordning och ett ökat skydd för medborgarna. Det kan röra sig om förslag på ett sänkt beviskrav eller kriminalisering av tidigare inte straffbelagda handlingar. Genom att sänka beviskravet ökar den straffrättsliga effektiviteten, men en hög straffrättslig effektivitet leder till en minskad rättssäkerhet. I och med en sänkning av beviskravet ökar alltså risken för att oskyldiga döms, något som även kan uttryckas som att en enskild individ offras i allmänhetens intresse.¹² Att en oskyldig straffas är en långt större olycka än att en gärningsman förblir ostraffad.¹³ Att oskyldiga offras för allmänhetens intresse är något som inte kan accepteras i en rättsstat. Eftersom ett sänkt beviskrav i viss mån skulle få denna konsekvens skulle följderna kunna bli en minskad tilltro till rättsväsendet vilket i sin tur kan leda till ökad kriminalitet eftersom medborgarna känner likgiltighet inför lagen.¹⁴

Som skall behandlas mer ingående i kapitel 4.1.1 är det åklagaren som bär hela bevisbördan i brottmål. Anledningen härtill är att staten vill motverka att det meddelas några oriktiga straffdomar. Det är ett starkt samhällsintresse att bevisbördan inte placeras så, att straffrättskipningen skapar otrygghet för medborgarna.¹⁵

För att kravet på rättssäkerhet skall anses vara uppfyllt, skall en fällande dom ha utfärdats på grund av tillräckligt bevismaterial, och avgörandet skall ha träffats efter en behandling som uppfyller lagens krav. Alla statens medborgare har ett krav på rättssäkerhet, däribland både gärningsmän och offer.¹⁶ Brottsoffer kan ibland uppleva rättegången som en ny kränkning. Detta gäller särskilt kvinnor som utsatts för våldtäkt och där det förekommit frågor om kvinnas klädsel eller berusning vid tidpunkten för brottet. En sådan behandling av brottsoffret kan leda till en minskad tilltro till

---

¹⁰ Strandbakken, Uskyldspresumsjonen – In dubio pro reo, s. 68.

¹¹ Ibid.

¹² A.a., s. 70.

¹³ Ekelöf, Rättegång IV, s. 113-114.

¹⁴ Strandbakken, s. 72.

¹⁵ Ekelöf, Rättegång IV, s. 114.

¹⁶ Strandbakken, s. 75.

rättsväsendet och en ökad privat rättsskipning. För att motverka detta är det viktigt att även brottsoffer känner att deras ärende behandlas med respekt och att kravet på rättssäkerhet även tillkommer dem i rättsprocessen.¹⁷

Vad som ofta förbises är att en brottmålsprocess inte är upplagd på samma sätt som en tvistemålprocess. I ett brottmål är det inte offret som står mot gärningsmannen, som det är i en tvistemålprocess, med kåranden och svaranden. I brottmålsprocessen är det staten som är motpart till gärningsmannen, offret, målsäganden har endast en roll som bevisperson.¹⁸

2.3 Andra grundläggande straffrättsprinciper

Enligt Frände går det att dela in de grundläggande straffrättsliga principerna i nivåer. På en högre eller mer abstrakt nivå befinner sig förverkligandepincipen och skyddsprincipen. Förverkligandepincipen har sitt ursprung i det omedelbara målet med straffprocessen, nämligen att förverkliga det straffrättsliga ansvaret. Att straffprocessen även består av en skyddsprincip märks tydligt vid en genomgång av enskilda straffprocessuella regler. Det är framför allt mänskliga rättigheter som normativt begränsar straffprocessen. Eftersom de mänskliga rättigheterna är av universell natur och kommer till uttryck bland annat i EKMR samt i de flesta länders grundlagar i rättighetskataloger måste straffprocessen i sin konkreta utformning respektera och ta hänsyn till de regler och principer som individens rättsskydd grundar sig på.¹⁹

I den straffprocessuella doktrinen är det vanligt att även andra principer nämns. Dessa principer befinner sig på en lägre och mer konkret nivå. Principer på den här nivån är ofta allmänt formulerade regler som alla kan ses som en konkretisering av skyddsprincipen. Bland dessa regler kan nämnas kravet på omedelbarhet, muntlighet, kontradiktorisk behandling, offentlighet samt proportionalitet, men även kravet på *in dubio pro reo*. Det är inte ovanligt att dessa huvudregler helt saknar en uttrycklig formulering i lagtext. Däremot finns ofta undantagen från normerna formulerade i lagtext, vilket leder till att det inte är ovanligt att normen måste härledas från dess i lag uttryckliga undantag. Dessa mer eller mindre allmänt formulerade regler och deras otaliga undantag skapar en i många avseende svåröverskådlig regelmassa.²⁰

2.3.1 Den straffrättsliga legalitetsprincipen

Den straffrättsliga legalitetsprincipen är en övergripande beteckning för fyra viktiga straffrättsliga regler, nämligen *förbud mot att gå utanför lagen* (även kallat *praeter legem-förbud*), *förbud mot att använda laganalogi till den*

---

¹⁷ Strandbakken, s. 13.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Frände, Finsk straffprocessrätt I, s. 7-10

²⁰ A.a., s. 9-10.

tilltalades nackdel, förbud mot retroaktiv lagstiftning till den tilltalades nackdel och förbud mot obestämda straffbestämmelser. Även om den straffrättsliga legalitetsprincipen är just straffrättslig så äger den även viss tillämpning inom straffprocessrätten. En strikt tillämpning av praeter legem-förbudet och analogiförbudet tillämpas vid åtgärder som berör den tilltalades rättsställning med avseende på person och förmögenhet. Detta innebär till exempel att polisen inte får gripa någon utan stöd av lag eller att ingen får berövas friheten till följs av ett analogislut. Lagar som reglerar dessa situationer måste ha en tillräcklig grad av klarhet och tydlighet, det vill säga att obestämbarsförbudet som är en del av den straffrättsliga legalitetsprincipen gäller. För regler som endast ger anvisningar för hur en ändamålsenlig process genomförs gäller inte den strikta tillämpningen av den straffrättsliga legalitetsprincipen.²¹

En sak som skiljer straffprocessrätten markant från straffrätten är att straffprocessrättslig lagstiftning inte får någon retroaktiv verkan även om ändringarna är till den tilltalades fördel.²²

2.3.2 Oskyldighetspresumtionen

Oskyldighetspresumtionen kommer till uttryck genom artikel 6.2 i EKMR som säger:

”Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.”

Precis som de ovan nämnda principerna brukar också oskyldighetspresumtionen nämnas som en viktig rättssäkerhetsprincip.²³

Det råder delade meningar om huruvida oskyldighetspresumtionen och *in dubio pro reo* är besläktade med varandra eller ej. Anledningen till att det förekommer delade åsikter har med största sannolikhet sin grund i att innebörden av de båda principerna inte är tillräckligt klart definierade. En vanlig uppfattning är att oskyldighetspresumtionen ger uttryck för ett flertal regler, där en är att åklagaren bär bevisbördan i brottmål. Denna regel uttrycks ofta med de latinska orden *in dubio pro reo*. En annan regel som går att utläsa ur oskyldighetspresumtionen är att det finns ett högt ställt beviskrav inom straffprocessrätten. Strandbakken framhåller att i och med att åklagaren har bevisbördan så bör tvivel, där sådan förekommer, komma den tilltalade tillgodo.²⁴

Nowak hör också till dem som anser att *in dubio pro reo* är en del av oskyldighetspresumtionen. Precis som Frände menar Nowak att *in dubio pro reo* är en konkretisering av skyddsprincipen, i det här fallet oskyldighetspresumtionen, i ett bestämt sammanhang. Nowak framhåller att

---

²¹ Frände, s. 5-6.

²² A.a., s. 6.

²³ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 233.

²⁴ Strandbakken, s. 27-28.

det trots de stora likheter som råder mellan oskyldighetspresumtionen och *in dubio pro reo* också finns betydande skillnader, framför allt med hänsyn till tillämpningsområdet. *In dubio pro reo* har framför allt betydelse för rättegången, medan oskyldighetspresumtionen sträcker sig från den inledande brottsmisstanken fram till lagakraftvunnen dom.²⁵

Som ovan nämnts är inte alla överens om att oskyldighetspresumtionen och *in dubio pro reo* har med varandra att göra, eller för den delen skall ha något med varandra att göra. Montenbruck framhåller att förhållandet mellan oskyldighetspresumtionen och *in dubio pro reo* inte har behandlats ingående någonstans i tysk rätt. Det går därför endast att konstatera att dessa är besläktade med varandra och att *in dubio pro reo* till viss del utgör oskyldighetspresumtionens kärninnehåll. Montenbruck nämner även att oskyldighetspresumtionen och *in dubio pro reo* rör vid likartade problem, däremot utgör oskyldighetspresumtionen en europeisk minimistandard och räknas mer till folkrätten än till processrätten. Trots sina likheter menar Montenbruck att oskyldighetspresumtionen inte är ägnad för att överta *in dubio pro reos* "vulgärrättsliga" funktion.²⁶ Inom den tyska litteraturen uttrycker även Meyer stöd för att oskyldighetspresumtionen och *in dubio pro reo* inte skall vara varandras likhet. Till stöd för detta framhåller han att det inte går att utläsa *in dubio pro reo* ur oskyldighetspresumtionen.²⁷

---

²⁵ Nowak, s. 32-34.

²⁶ Montenbruck, *In dubio pro reo*, s. 73-74.

²⁷ Meyer, *Festschrift für Herbert Tröndle zum 70. Geburtstag am 24. August 1989*, s. 67.

3 Principens karaktär och användningsområde

Inte nog med att principens ursprung och innehåll är oklart, oenighet råder också om vilken karaktär principen har.²⁸ Är principen straffrättslig, processrättslig eller rent av straffprocessrättslig? Det råder dessutom oenighet angående om principen är en bevisregel, bevisvärderingsregel, bevisbörderegeln eller en beslutsregel. Innan jag kan gå vidare till när *in dubio pro reo* faktiskt skall tillämpas skall jag först i detta kapitel göra ett försök att utreda principens karaktär.

Principen *in dubio pro reo* kan delas upp i två led, ett led som bestämmer förutsättningarna för principens användning och ett led som bestämmer verkningarna av principens användande. *In dubio*, vid tvivel, anger att principen endast skall tillämpas i de situationer där det råder tvivel, och *pro reo*, till förmån, skall i dessa fall vara den verkan som följer.²⁹

En av anledningarna till att det råder så stor osäkerhet kring *in dubio pro reo* är att den inte är lagfäst. Trots att den kommer till uttryck i TF 1:4, och där getts innebörden att i tvivelsmål hellre fria än fälla, så har det inte gjorts någon närmare undersökning av principen och dess tillämpning i svensk rätt.

En anledning till att det inte förekommit någon närmare studie av principen kan vara att det inom svensk rätt råder fri bevisföring och bevisprövning. Den fria bevisföringen innebär att parterna får åberopa vilken bevisning de vill. Att *in dubio pro reo* skulle anses vara en bevisregel bli därför svårt att förstå. Principen kan inte anses ha till uppgift att avgöra vilka bevis som är tillåtna eller vilka bevis som krävs för att nå fram till en fällande dom. Den fria bevisprövningen innebär att rätten kan pröva bevisningens värde efter vad den anser att bevisningen är värd och är lagfäst i RB 35:1, som lyder:

”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som framkommit, avgöra, vad i målet är bevisat.

Vad om verkan av visst slag av bevis är stadgat vare gällande.”

Rätten bedömer parternas och vittnes trovärdighet helt självständigt. I och med detta anser jag att *in dubio pro reo* inte kan klassas som en bevisvärderingsregel.

Att *in dubio pro reo* skulle utgöra en bevisbörderegeln är inte något kontroversiellt. En del anser också att det är just en bevisbörderegeln som principen ger uttryck för, att det är åklagaren som bär bevisbördan i brottmål.

---

²⁸ Stuckenberg, s. 568.

²⁹ Zopfs, s. 15-16.

I litteraturen ges även uttryck för att *in dubio pro reo* skulle vara en beslutsregel. Det har ansetts att principen endast skall tillämpas när övriga argument har gett ett slags jämviktsläge, det vill säga där skälen för de alternativa lösningarna är helt likvärdiga. Sådana situationer är i praktiken mycket ovanliga.³⁰

Då det av själva principen ger uttryck för att åklagaren bär bevisbördan anser jag att det är klart att *in dubio pro reo* skall betraktas som en bevisbörderegeln. Jag vill dock påstå att detta inte enbart kan vara innebörden av principen. Principen bör nämligen också vara att se som en beslutsregel. I de situationer där tveksamhet råder, det vill säga inte endast i de situationer där ett jämviktsläge har uppstått, bör beslut fattas så att de är till förmån för den tilltalade. Allt för att uppfylla de krav som ställs på straffrätten i en rättsstat.

I och med att *in dubio pro reo* har utvecklats från sedvanerätten finns det inte något exakt angivet användningsområde för principen. Det är endast i tryckfrihetsbrott som principen har fått ett uttryckligt lagstöd. Som en följd av sedvanerätten har inte heller några fasta konturer för principen utvecklats.³¹

Mycket talar för att *in dubio pro reo* är en straffprocessrättslig princip. Principen är allmänt vedertagen och gäller i alla brottmål. Enligt den traditionella synen var principen endast tillämplig på skuldfrågan, som en del av straffrätten. Efter hand har principen även fått verkningar på processrättsliga förutsättningar.

Enligt den tyska BGH måste användningsområdet bestämmas genom att se till den bakomliggande grundtanken. Eftersom *in dubio pro reo* grundar sig på ett rättsstatligt tänkande, där endast den som verkligen gjort något i strid med lagen skall straffas, till skillnad från de som antagligen eller sannolikt har gjort samma sak, kan inte principen begränsas till att endast tillämpas på de straffrättsliga förutsättningarna. Principen bör därför även äga tillämpning på processuella förutsättningar.³²

Nowak menar att *in dubio pro reo* är en processuell regel, som innebär att om det existerar tvivel angående riktigheten i omständigheter som talar mot den tilltalade, så skall dessa inte användas som beslutsunderlag vid domen. För denna uppfattning finns det stöd i rättspraxis genom **NJA 1990 s. 370**. I målet som behandlar ansvar för mord alternativt grov misshandel och vållande till annans död har HD anfört följande:

”I den mån oklarheter alltjämt råder om det närmare händelseförloppet får det alternativ som framstår som lindrigast för henne läggas till grund för den straffrättsliga bedömningen.”

---

³⁰ Frände, s. 6 och Träskman, Festskrift till Lars Welamson, s. 475.

³¹ Stree, *In dubio pro reo*, s. 9.

³² Montenbruck, s. 18-19.

Motsatsvis följer att om det föreligger tvivel angående omständigheter som talar för den tilltalade så skall dessa beaktas.³³

Principen användningsområde kan även härledas från de effekter principen får. Detta avspeglar sig i många fall i rättens resonemang. I fall av denna karaktär framkommer det att rätten har att använda den regel som är mest gynnsam för den tilltalade.³⁴ Det kan handla om att rätten där det inte kan bevisas vem som varit gärningsman i ett mål, dömer båda för medhjälp. I ett sådant fall utgår rätten vid bedömningen av den tilltalades medverkan från att det var den andre som var gärningsman, vilket medför att det mest gynnsamma tillämpas för var och en av de tilltalade. För att någon skall kunna dömas för medhjälp krävs det inte att någon döms som gärningsman för brottet. **NJA 1985 s. 496** och **NJA 1986 s. 802** är båda exempel på fall där rätten tillämpat det mest gynnsamma händelseförloppet. I det första fallet var det fråga om en person gjort sig skyldig till rattfylleri eller medhjälp till rattfylleri, medan det andra fallet gällde ansvar för mord där det inte kunde klart fastställas vem av de två åtalade som utfört det dödande knivhugget.

3.1 In dubio mitius

In dubio mitius är en straffrättslig maxim som innebär att man i tveksamma fall skall välja det för den tilltalade fördelaktigaste alternativet.³⁵ En annan översättning som också är vanligt förekommande är ”vid tvivel det mildare”.³⁶ Både *in dubio mitius* och *in dubio pro reo* är i linje med legalitetsprincipen och ger alltså uttryck för att man i tvivelsmål hellre bör fria än fälla.³⁷

Precis som för *in dubio pro reo* är inte allt tvivel och alla omständigheter av relevans för *in dubio mitius*. Till exempel om det råder tvivel om hur en brottsbeskrivning skall tolkas, bör man välja den för den tilltalade mildare alternativet. För att det skall råda tvivel kring brottsbeskrivningens tolkning krävs i praktiken mer än att försvararen påstår att det föreligger tvivel. Eftersom en försvarare skulle kunna åberopa tvivel kring tolkningen av brottsbeskrivningen nästan varje gång, skulle det i dessa fall aldrig kunna meddelas en fällande dom om principen hade fått detta användningsområde. Med största sannolikhet kan förväntas att om försvararen menar att det råder tvivel kring hur brottsbeskrivningen skall tolkas, kommer åklagaren att invända att tolkningsfrågan i själva verket är klar och att något tvivel faktiskt inte föreligger. Tvivlet kan med andra ord vara mer eller mindre befogat.³⁸

---

³³ Nowak, s. 33.

³⁴ Montenbruck, s. 19.

³⁵ Bergström, Juridikens termer.

³⁶ Wennberg, Introduktion till straffrätten, s. 20 och Ekelöf, Rättegång III, s. 97.

³⁷ Wennberg, s. 20-21.

³⁸ A.a., s. 20.

In dubio mitius tillämpas vid bedömningen av om en påföljd är att anse som lindrigare eller mindre ingripande än en annan. Principen motiveras med att det är viktigare att den tilltalade inte blir dömd till ett för strängt straff än en för lindrig påföljd. Problem kan uppkomma i fall där det framstår som tveksamt om en viss påföljd är svårare än en annan. Dessa fall har av lagstiftaren överlämnats till domstolarna att avgöra.³⁹ Ekelöf anser att omständigheter som avgör vilken påföljd en tilltalad får är ofta svåra att utreda. Han anser inte det lämpligt, trots utredningssvårigheter, att generellt tillämpa en överviktsprincip i dessa sammanhang. I stället förespråkar han att vid val mellan två påföljder, varav den ena drabbar den tilltalade betydligt hårdare än den andra, så bör rätten i tveksamma fall välja den mildare.⁴⁰

Precis som för *in dubio pro reo* finns det uttalanden i litteraturen som anser att *in dubio mitius* också endast skall tillämpas där övriga argument gett ett jämviktsläge.⁴¹

Som skall diskuteras i kapitel 5.1.2.2 har HD nyligen uttalat i ett rättsfall, **NJA 2004 s. 702**, att när det gäller utredningskravet för påföljdsvalet så kan varken *in dubio pro reo* eller *in dubio mitius* anses vara tillämpliga.

---

³⁹ Ekelöf, Rättegång III, s. 97.

⁴⁰ Ekelöf, Rättegång IV, s. 121.

⁴¹ Frände, s. 6.

4 Bevisbörda och beviskrav

Det verkar finnas två uppfattningar om vad betydelsen av *in dubio pro reo* egentligen är. Enligt en del betyder *in dubio pro reo* att åklagaren bär bevisbördan i brottmål, medan andra framhåller att innebörden är att där det råder tvivel skall detta komma den tilltalade tillgodo. Det sistnämnda kan sägas ge uttryck för att det i brottmål finns ett högt ställt beviskrav och att om åklagaren inte fullgör sina skyldigheter i bevishänseende, så skall detta gynna den tilltalade. De båda tolkningarna av principens innebörd kan sägas komplettera varandra. Att åklagaren har bevisbördan innebär ju att om denne inte klarar av att bevisa ett visst fakta, så skall detta inte läggas den tilltalade till last, alltså skall detta vara till den tilltalades förmån. Bevisbördan och beviskravet måste därför anses utgöra en viktig del för att kunna fastställa hur *in dubio pro reo* skall tillämpas. Nedan skall därför dessa begrepp att undersökas närmare.

4.1 Bevisbördan

Utgången i ett mål bestäms ofta av bevisläget. Reglerna om bevisbördan talar om vilken av parterna som skall bevisa vad under rättegången. Reglerna om bevisbördans placering skiljer sig åt i tvistemål och i brottmål. I tvistemål talas det om en delad bevisbörda, käranden har bevisbördan för vissa omständigheter och svarande för andra. I brottmål ligger däremot hela bevisbördan på åklagaren.⁴²

4.1.1 Åklagarens bevisbörda

Som ovan nämnts används ofta *in dubio pro reo* som ett uttryck för att åklagaren bär bevisbördan i brottmål. Att åklagaren bär bevisbördan måste anses vara i överensstämmelse med oskyldighetspresumtionen, då denna innebär att ingen tilltalad skall behöva bevisa sin egen oskuld. Att bevisbördan lagts på åklagaren är också en följd av att lagstiftaren försökt eliminera risken för att det meddelas oriktiga straffdomar och på så vis stärka rättssäkerheten.⁴³ Åklagarens bevisbörda innebär att medborgarna inte behöver säkra bevis för att deras handlingar i det dagliga livet är i överensstämmelse med lagen.⁴⁴

Åklagarens bevisbörda omfattar alla omedelbart relevanta omständigheter, såväl objektiva som subjektiva.⁴⁵ I princip gäller bevisbördan inte endast för positiva brottsförutsättningar, utan även negativa, som till exempel utevaron av en ansvarsfrihetsgrund. Problemet med vissa av de negativa

---

⁴² Carlsson, s. 73.

⁴³ Ekelöf, Rättegång I, s. 65 och Heuman, Festskrift till Lars Welamson, s. 251.

⁴⁴ Strandbakken, s. 71.

⁴⁵ Ekelöf, Rättegång I, s. 65 och Frände, s. 338.

brottsförutsättningarna är att de är av sådan karaktär att de inte aktualiseras om den tilltalade inte själv lyfter fram dem.⁴⁶

I RB finns det flera stadganden som ger den tilltalade en mer fördelaktig processuell ställning än åklagaren. Som exempel kan nämnas att förbudet mot *reformatio in pejus*⁴⁷ endast gäller till förmån för den tilltalade samt att den tilltalade kan få resning även när domens oriktighet beror på att han själv förhållit sig passiv i processen eller på annat sätt vanskött sin talan i den tidigare rättegången.⁴⁸

I brottmål har rätten ett visst utredningsansvar. Rätten kan därmed *ex officio* inhämta all slags bevisning. Trots detta utredningsansvar finns det ingen garanti för att alla relevanta rättsfakta blir klarlagda. Som ovan nämndes kan nämligen vissa omständigheter vara av sådan karaktär att de endast aktualiseras om den tilltalade själv lyfter fram dem. Senare i kapitel 4.1.2 kommer därför att diskuteras om den tilltalade i praktiken påförs någon form av bevisbörda i straffprocessen. I straffprocessen måste det dessutom finnas regler om hur stark bevisning som krävs för att domstolen skall få lägga en påstådd omständighet till grund för fällande dom.⁴⁹ Problemen kring beviskravet kommer att behandlas i kapitel 4.2.

4.1.1.1 Åklagarens objektivitetsprincip

Inte nog med att åklagaren bär hela bevisbördan i brottmålen, han är dessutom underkastad den så kallade objektivitetsprincipen i sin verksamhet. Denna princip kommer till uttryck i RB 23:4 som lyder:

”Vid förundersökning skola ej blott de omständigheter, som tala emot den misstänkte, utan även de som äro gynnsamma för honom betraktas och bevis, som är till hans förmån, tillvaratagas. Undersökningen bör så bedrivas, att ej någon onödigt utsättes för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet. Förundersökningen skall bedrivas så skyndsamt omständigheterna medgiva. Finnes ej längre anledning till dess fullföljande, skall den nedläggas.”

Som framgår av stadgandet skall åklagaren beakta även de omständigheter som är till den misstänktes förmån. Denna princip försöker, precis som reglerna om åklagarens bevisbörda, att motverka att oriktiga straffdomar meddelas.⁵⁰

---

⁴⁶ Frände, s. 338.

⁴⁷ Med *reformatio in pejus* menas att en ändring i högre instans till nackdel för den överklagande. Det råder förbud mot *reformatio in pejus* – dock inte i brottmål såvitt angår ändring till den åtalades förmån – i den mån ändringen inte täcks av ett överklagande från motparten.

⁴⁸ Ekelöf, Rättegång I, s. 65-66.

⁴⁹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 113.

⁵⁰ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 65 och Ekelöf, Rättegång I, s. 66.

Objektivitetsprincipen ställer höga krav på åklagarens processföring. Enligt Diesen är dessa krav kanske till och med lite för höga.⁵¹ När åklagaren har fattat beslut om att väcka åtal har han gjort en värdering av bevisningen i målet och funnit att han på objektiva grunder kan se fram emot en fällande dom. Objektivitetsprincipen gäller även under rättegången, vilket medför att åklagaren i denna inte endast skall försvara sin tidigare gjorda värdering, utan skall även lägga fram fakta som talar emot hans egens slutsats.⁵²

I mål där den tilltalade inte är närvarande, så kallad utevarohandläggning, är det extra viktigt att objektivitetsprincipen tillämpas till fullo. Att endast målsäganden hörs i rätten kan medföra en risk för att brottet bedöms som allvarligare och att rätten får en förvrängd och ensidig bild av händelserna.⁵³ För att så inte skall ske krävs det att åklagaren verkligen iakttar objektivitetsprincipen och lyfter fram även de fakta som talar till den tilltalades fördel. Objektivitetsprincipen kan på detta vis leda till att den tilltalade får en rättvis prövning av saken utan att han är närvarande och själv kan lägga fram de fakta som talar för hans oskuld eller förmildrande omständigheter.

Det är rätten som skall se till att åklagaren uppfyller den objektivitetsprincip som har ålagts honom. Rätten bär nämligen ansvaret för det som förebringas rätten och det är rätten som genom processledning skall se till att allt av intresse också utreds.⁵⁴ Diesen menar att om rätten inte uppfyller sitt ansvar i detta avseende så kan detta bedömas som ett rättegångsfel, vilket kan medföra att saken måste prövas ytterligare en gång.⁵⁵

4.1.2 Den tilltalades eventuella bördor

Trots att åklagaren har bevisbördan för samtliga rekvisit och är underkastad objektivitetsprincipen samt att rätten har ett visst utredningsansvar, är det långt ifrån säkert att alla omständigheter kring ett påstått brott blir vederbörligt utrett och prövat. Diesen menar därför att den tilltalade bör ha ett visst ansvar för utredningen i målet.⁵⁶

4.1.2.1 Åberopsbördor

Vad gäller bevisbördan så kan konstateras att den tilltalade är fri från denna bördor. Men det är inte endast bevisbördan som är av intresse i brottmål. Från bevisbördan skall åberopsbördan särskiljas. Att en part i ett mål har åberopsbördan för en omständighet betyder att denna part har att bära nackdelen av att omständigheten inte åberopats i målet och därför inte ingår i processmaterialet i egenskap av rättsfakta. I brottmål innebär

---

⁵¹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 65.

⁵² Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 65-66 och Ekelöf, Rättegång I, s. 66.

⁵³ Diesen, Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål, s. 465.

⁵⁴ A.a., s. 485.

⁵⁵ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 102.

⁵⁶ A.a., s. 66-74.

åberopsbördan att åklagaren måste åberopa de rättsfakta som konstituerar det påstådda brottet.⁵⁷

Trots att åklagaren har ett primärt och domstolen ett sekundärt utredningsansvar är det svårt att avgöra om alla omedelbart relevanta omständigheter omfattas av prövningen. Om den tilltalade själv påpekar, vad han anser vara, relevanta omständigheter minskar risken för att utredningen blir bristfällig. Genom att inte bidra till utredningen finns det en risk för att domstolen inte kommer att beakta möjliga relevanta invändningar från den tilltalade och därmed finns det risk för en rättsförlust.⁵⁸

För sådana omständigheter som ligger utanför åklagarens gärningsbeskrivning kan det påstås föreligga en åberopsbörda även i brottmål. Även om denna åberopsbörda inte finns så tillämpas den i viss mån i praktiken. Anledningen är att det finns en risk för att en invändning som inte åberopas inte heller kommer att prövas. Den tilltalade löper därmed en risk för att inte få sitt mål ordentligt prövat. Genom att åberopa ett ”motpåstående” eliminerar den tilltalade risken för att målet inte prövas ordentligt.⁵⁹

Sammanfattningsvis kan konstateras att den tilltalade inte har någon åberopsbörda i brottmål, rätten skall nämligen oavsett åberopande undersöka till exempel förekomsten av ansvarsfrihetsgrunder.⁶⁰ Att inte åberopa en friande grund eller omständighet kan givetvis vara till men för den tilltalade i det fall där rätten inte fullgör sitt utredningsansvar. Bristande åberopande kan alltså innebära en risk för att friande alternativ inte kommer att tas upp till prövning.⁶¹

4.1.2.2 Informationsbörda

Som ovan har konstaterats bär åklagaren hela bevisbördan i brottmålen och den tilltalade kan inte heller åläggas någon åberopsbörda. Kan den tilltalade däremot bära bördan för att göra sina eventuella påståenden i processen prövbara? En sådan börda skulle kunna benämnas informationsbörda.

Med informationsbörda menas alltså att den tilltalade skall förse rätten med information, som möjliggör en mer omfattande utredning som i sin tur kan medföra större möjligheter att pröva friande förklaringar.⁶²

I ett brottmål är den tilltalade den primära upplysningskällan. Trots detta är han varken skyldig att yttra sig eller ansvarig för utredningen i målet. Som tidigare påpekats är det åklagaren och rätten som har ansvaret för utredningen i målet och genom att fullgöra sitt ansvar minimerar de risken

---

⁵⁷ Frände, s. 338.

⁵⁸ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 66-67.

⁵⁹ A.a., s. 67.

⁶⁰ Frände, s. 338.

⁶¹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 68.

⁶² Ibid.

för att den tilltalade lider men av sin egen passivitet. Passiviteten är främst till men för den som är oskyldig, däremot kan passiviteten rent av verka gynnande för den som är skyldig.⁶³

I Europakonventionen finns det en rätt till tystnad. Den tilltalade har alltså inte någon skyldighet att uttala sig, varken under förhör eller rättegång. Det har i Europadomstolens praxis framkommit att den tilltalades tystnad i vissa fall kan läggas honom till last⁶⁴, men att en fällande dom får inte enbart grunda sig på den tilltalades tystnad.

Bristande information från den tilltalade begränsar utredningsmöjligheterna för åklagaren och rätten, men bör i sig inte leda till rättsförluster för den tilltalade.⁶⁵ Någon informationsbörda kan därmed inte heller anses åligga den tilltalade.

4.1.2.3 Konkretiseringsbörda

Eventuellt skulle man kunna tänka sig att den tilltalade i vart fall har en börda att konkretisera en invändning när åklagaren och rätten, på grund av dess vaghet, inte förmår att utreda och pröva den, det vill säga att det skulle föreligga en så kallad konkretiseringsbörda för den tilltalade.⁶⁶

Genom **NJA 1988 s. 292** har det framkommit att det finns ett krav på konkretion. Rättsfallet handlar om påstått momsbedrägeri och HD uttalar där angående konkretion följande:

”...den grundläggande principen om åklagarens bevisbörda har i mål om skattebedrägeri ansetts inte omfatta kvittningsinvändningar, som är så vaga och föga konkretiserade att de varit undandragna möjligheten till kontroll.”

I fallet lämnade HD därför invändningen utan avseende.⁶⁷ Konkretiseringsbördan har även behandlats av HD i **NJA 1980 s. 359**. Precis som i det tidigare nämnda rättsfallet gällde det här en kvittningsinvändning i ett skattebrottsmål.

Frågan om en konkretiseringsbörda föreligger för den tilltalade har, som ovan nämnts, främst uppkommit i skattebrottsmål. HD ger, enligt Diesen,

---

⁶³ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 68-69.

⁶⁴ Murray, John mot Förenade Konungariket. Efter att ha påträffats i ett hus på Nordirland där en person hållits inspärrad vägrade John Murray att uttala sig om anledningen till att han befunnit sig på denna plats. Vid rättegången mot honom vägrade han också att avge vittnesmål i egen sak. Trots sin tystnad fälldes John Murray till ansvar för medverkan till olaga frihetsberövande. Enligt Europadomstolen förelåg det inte någon kränkning av artikel 6.1. John Murray inte hade tvingats uttala sig och inte hade bestraffats för sin vägran att uttala sig. Indicierna mot honom var så starka att det inte varit orimligt att tolka hans vägran att förklara sin närvaro i huset som ett ytterligare element till stöd för att han varit inblandad i brottet.

⁶⁵ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 69.

⁶⁶ A.a., s. 68.

⁶⁷ A.a., s. 69.

inte i dessa fall uttryck för att den tilltalade ålagts en konkretiseringsbörda för sina kvittningsinvändningar utan klargör i stället att åklagarens utredningsbörda inte omfattar invändningar, som inte kan kontrolleras.⁶⁸

4.1.2.4 Förklaringsbörda

En förklaringsbörda innebär att om den tilltalade underlåter att förklara en för honom graverande omständighet så kan denna underlåtenhet läggas honom till last i bevishänseende.⁶⁹

I brottmål är det åklagaren som skall bevisa den tilltalades skuld. Någon skyldighet för den tilltalade att uttala sig och på så sätt underlätta för åklagaren föreligger inte. Trots detta kan det i vissa fall, efter det att åklagaren har lagt fram bevisningen rörande ett visst förhållande, ligga en förklaringsbörda på den tilltalade. HD har uttalat sig om förklaringsbördan bland annat i **NJA 2001 s. 551**, som behandlar frågan om fullbordat brott enligt privatinförsellagen, och **NJA 2001 s. 570**, som avser fängelsestraff vid narkotikabrott.⁷⁰

Även Westberg menar att det förekommer en form av förklaringsbörda. Enligt honom är en förklaringsbörda i viss mån i överensstämmelse med lagen, RB 35:4. Även Processlagberedningen har ansett att det finns en viss förklaringsbörda i brottmål. Dock har förklaringsbördan getts ett mycket litet utrymme i den svenska straffprocessen. Westberg anser att det nog är så att domstolarna har gått utöver gränsen för vad som är tillåtet enligt reglerna kring förklaringsbördan.⁷¹

När den tilltalade överbevisas om att hans egen version av det inträffade inte överensstämmer med verkligheten får detta negativa konsekvenser för honom, och han förlorar därmed sin trovärdighet.⁷²

HD anser att en bristande förklaring inte kan läggas den tilltalade till last om problematiken ses som en bevisbördefråga. Däremot kan den bristande förklaringen läggas den tilltalade till last om det är att betrakta som en bevisvärderingsfråga. Genom en bristande förklaring försvagas den tilltalades position i bevishänseende. HD har i **NJA 1982 s. 164**, som gäller ansvar för narkotikabrott, gjort antydningar på att om en förklaring ”inte ens i någon mån förtjäna tilltro” så kan detta medför att misstanken stärks. Något positivt bevisvärde till stöd för åklagarens gärningspåstående följer inte av en bristande förklaring från den tilltalade, att misstanken stärks är en

---

⁶⁸ Diesen, Bevis 5, s. 49.

⁶⁹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 70.

⁷⁰ Fitger, Rättegångsbalken, 35:59-60. I NJA 2001 s. 551 gjorde HD uttalandet att den tilltalade har inte lämnat någon förklaring till varför han inte anmält den skattepliktiga införseln och att omständigheterna var sådana att det måste anses att han uppsåtligt åsidosatt sin anmälningsskyldighet. I NJA 2001 s. 570 har en opiumbit hittats i en bokhylla i en lägenhet. Den tilltalade har inte kunnat ge någon förklaring till varför han har förvarat biten på detta sätt om han avsett att slänga den. Den tilltalades uppgifter om syftet till innehavet framstår inte som trovärdiga.

⁷¹ Westberg, JT 92/93, s. 883-886.

⁷² Diesen, Bevisprövning i brottmål, s.70 och Westberg, JT 92/93, s. 888.

indirekt följd av att motverkansbevisning saknas. Att utrymmet för rimliga alternativ minskas medför inte att värdet av åklagarens bevisning höjs, och inte heller att åklagaren får det lättare att uppfylla sin bevisbörda. Rätten har nämligen alltid möjligheten att fria på en alternativ hypotes som uppställts *ex officio*.⁷³

4.1.2.5 Falsk bevisbörda

Med en falsk bevisbörda menas att det uppställs ett krav på att den tilltalade skall göra en friande förklaring sannolik. Anledningen till att det i doktrin talas om en falsk bevisbörda bör ha sitt ursprung i att det i domskäl förekommer uttalanden av typen att ”den tilltalade inte förmått styrka sin i målet gjorda invändning”.⁷⁴

Den falska bevisbördan aktualiseras först efter det att åklagaren anses ha uppfyllt sin ”äkta” bevisbörda. När det inte finns några rimliga friande alternativ till åklagarens gärningspåståenden är brottet styrkt.⁷⁵

Den falska bevisbördan är alltså en illusion. Denna uppstår främst när rätten skall förklara att den tilltalades version saknar trovärdighet och substans. Men det verkliga förhållandet är att åklagaren bär hela bevisbördan.⁷⁶

Sammanfattningsvis kan sägas att de ovan nämnda bördorna inte bör betecknas som bördor, utan bör i stället betraktas som faktiska begränsningar i åklagarens och rättens utredningsmöjligheter. Detta gäller framför allt åberops-, informations- och konkretiseringsbördan.⁷⁷

4.2 Beviskravet

Med beviskrav menas den styrka som bevisningen måste ha för att ett påstått rättsfakta skall få läggas till grund för en fällande dom. Bevisbördan och beviskravet hänger ihop på så sätt att beviskravet utgör ett element av bevisbördan. Bevisbördan reglerar inte endast vem bristande bevisning går ut över, utan även med vilken styrka ett rättsfakta måste bevisas.⁷⁸

I RB finns det inte något uppställt krav på hur stark bevisning som krävs för en fällande dom, lagstiftaren har endast angett att den rättsligt relevanta omständigheten skall vara bevisad.⁷⁹ Kravet på att saken skall vara bevisad finns i RB 35:1, som lyder:

”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som framkommit, avgöra, vad i målet är bevisat.

Vad om verkan av visst slag av bevis är stadgat vare gällande.”

---

⁷³ Diesen, Bevis 5, s. 49.

⁷⁴ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 72.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ A.a., s. 69.

⁷⁸ Diesen, Bevis 5, s. 76 och Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 74.

⁷⁹ Diesen, Bevis 5, s. 76.

Genom detta stadgande har det angetts att bevisningen måste vara stark för att ett sakpåstående skall kunna godtas som ett konstaterat fakta, men inte hur stark bevisningen måste vara för att uppnå denna norm. Detta innebär att lagstiftaren har överlämnat åt praxis att närmare definiera beviskravet.⁸⁰ Med hänsyn till rättssäkerheten är den tilltalades rättsskydd centralt i straffprocessen och beviskravet får därför inte hamna under den nivå där det uppnås en godtagbar balans mellan graden av acceptabel osäkerhet och den tilltalades straffrättsliga ansvar.⁸¹ Vid en generell betraktelse av beviskravet i brottmål kan sägas att det ställs större krav på bevisningens styrka i brottmål än i tvistemål.⁸² Att det i RB inte finns något preciserat beviskrav, utan att det endast sägs att saken skall vara bevisad, behöver inte vara en svaghet enligt Diesen. Han anser att det inte är så viktigt om det finns en etikett med en benämning på beviskravet, det är viktigare att domstolen följer de regler som finns för att minimera risken för oriktiga straffdomar. *In dubio pro reo* innebär ett skydd för den enskilde mot oriktiga straffdomar. Principen ger dessutom uttryck för att endast en liten risk för att oriktiga straffdomar meddelas accepteras i vårt samhälle, och det framgår att beviskravet i brottmål är högt ställt.⁸³

Det högt ställda beviskravet i brottmål gäller framför allt vid själva processen och för en fällande dom. Under förundersökningen kan det inte krävas någon starkare bevisning för tillgripande av straffprocessuella tvångsmedel. Anledningen härtill är att åklagaren genom dessa åtgärder skall få fram en stark bevisning mot den tilltalade som senare kan leda fram till en fällande dom. Under förundersökningen görs en gradering efter den styrka som misstanken har, polis och åklagare brukar därför tala om att en person "*kan misstänktas*", är "*skäligen misstänkt*" eller är på "*sannolika skäl*" misstänkt för brott. Väl i en process mot en tilltalad är beviskravet högre än de som finns under förundersökningen, det räcker inte med att den tilltalades skuld styrkts i målet utan denna måste ha gjorts uppenbar. Att den tilltalades skuld är uppenbar brukar av domstolarna betecknas som att saken är "*ställd utom rimligt tvivel*".⁸⁴

4.2.1 "Ställt utom rimligt tvivel"

Sedan 1970-talet har HD använd sig av ett högt ställt beviskrav som brukar uttryckas som "*ställt utom rimligt tvivel*" eller "*bortom rimligt tvivel*".⁸⁵ Begreppet "*ställt utom rimligt tvivel*" lär ha myntats i USA redan i slutet av 1700-talet som ett uttryck för att beviskravet i brottmål var betydligt högre ställt än i tvistemål. Det var dock i det brittiska rättsfallet **Miller vs.**

---

⁸⁰ Diesen, Bevis 5, s. 76, Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 75, Diesen, JT 96/97, s. 525 och Ekelöf, Rättegång IV, s. 116.

⁸¹ Frände, s. 333.

⁸² Ekelöf, Rättegång IV, s. 116-117.

⁸³ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 75-76.

⁸⁴ Ekelöf, Rättegång IV, s. 116-117.

⁸⁵ Frände, s. 339 not 13.

Minister of Pensions, från 1947, som det fick sin berömda formulering ”*beyond reasonable doubt*”.⁸⁶

Innebörden av ”*beyond reasonable doubt*” är långt ifrån given. I de amerikanska brottmålen är det en jury som avgör skuldfrågan och för att underlätta för jurymedlemmarna ger domaren juryn en instruktion innan överläggningen. Denna innehåller konkret vägledning om vilka avgöranden som juryn måste göra vid sin bevisprövning och ger även en beskrivning av vilket beviskrav som gäller för brottmålen. Beviskravet skulle kunna formuleras enligt följande:

”Rimligt tvivel är det tvivel, som baseras på förnuft och allmänna erfarenheter (common sense) – den typ av tvivel, som skulle få varje förnuftig person att tveka inför en handling. Bevis bortom rimligt tvivel måste därför vara bevis, som är så övertygande att en förnuftig person inte skulle tveka att lita på dem om det gällde ett ytterst viktigt avgörande för honom själv.”⁸⁷

Finner domstolen att det föreligger rimligt tvivel så bör de meddela en friande dom. Med rimligt tvivel menas att tvivlet är rationellt, konkret och relativt. Med att tvivlet är rationellt menas att tvivlet kan motiveras logiskt, att det är konkret innebär att det byggs upp med hjälp av fakta i målet och att det är relativt innebär att en rimlighetsbedömning har skett inom ramen för målet beskaffenhet.⁸⁸ Rimligt tvivel innefattar inte allt tvivel. Endast i fall där det går att säga att bevisen mot en tilltalad är så starka att det som talar till hans förmån endast utgör en långsökt möjlighet är saken visad vara bortom rimligt tvivel. Med en långsökt möjlighet menas att det visserligen är möjligt, men inte det minsta troligt. Ungefär på detta sätt resonerade Lord Denning i det nu mera berömda fallet **Miller vs. Minister of Pensions**. Han ville därmed visa att det inte kan vara nog att försvaret sår ett frö av tvivel för att den tilltalade skall frikännas, i stället måste allt tvivel prövas rationellt av domstolen.⁸⁹ Genom ett så högt ställt beviskrav som ”*ställt utom rimligt tvivel*” förverkligas till största möjliga mån kravet på *in dubio pro reo* vid rättstillämpningen.⁹⁰

Diesen menar att för att kravet på ”*ställt utom rimligt tvivel*” skall vara uppfyllt krävs det att samtliga friande alternativ till åklagarens gärningsbeskrivning har eliminerats.⁹¹ Finns det alternativa förklaringar till åklagarens gärningsbeskrivning som, även efter en fullständig utredning, fortfarande är rimliga alternativ till händelseförloppet måste rätten frikänna den tilltalade. I **NJA 1990 s. 555** har HD beskrivit just en sådan situation, där åklagarens version var den mer troliga, men den tilltalades egen version inte kunde uteslutas. Målet gäller frågan om det blivit styrkt att den som

---

⁸⁶ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 81-82.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Diesen, JT 96/97, s. 526.

⁸⁹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 82.

⁹⁰ Frände, s. 339.

⁹¹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 83.

blivit anklagad för rattfylleri också fört bilen och den tilltalade friades enligt följande motivering:

”Vid övervägande av vad som sålunda upptagits finner HD inte utredningen med sådan styrka utesluta andra tänkbara händelseförlopp än att K N själv kört bilen att det blivit ställt utom rimligt tvivel att han gjort sig skyldig till brott i enlighet med åtalet. Detta skall alltså ogillas.”⁹²

Att uttrycksformen ”ställt utom rimligt tvivel” har fått ett sådant genomslag har i huvudsak givits två förklaringar. För det första visar lokutionen på prövningens objektiva karaktär. Att saken skall vara ställd utom ”rimligt” tvivel visar på att det är fakta i målet och empirisk kunskap som skall vara i fokus vid bedömningen. För det andra ger lokutionen en metod för bevisprövning. Den tilltalades skuld skall fastställas genom att tvivel kring det faktiska händelseförloppet undanröjs, det vill säga några alternativa förklaringsmöjligheter skall inte längre förekomma.⁹³

4.2.2 Ett differentierat beviskrav

HD har i sin praxis fastslagit att beviskravet i brottmål är ”ställt utom rimligt tvivel”. Detta får alltså anses utgöra ”normalkravet” på bevisningen. Beviskravet gäller i princip för alla brott, oavsett grovhet, och för alla rekvisit för detta brott.⁹⁴ Trots detta finns det uttalande i doktrin som antyder att det råder ett differentierat beviskrav i brottmål.⁹⁵ Det som anses påverka beviskravets styrka är bland annat brottets grovhet, den tilltalades egen inställning till brottet och den tilltalades person.

I doktrin finns det författare som uttrycker att det krävs starkare bevisning för att fälla en tilltalad då brottet är grovt än då detta är lindrigt. Oenighet råder också beträffande om det finns en skillnad i beviskravet för erkända och förnekade brott. Huvudregeln är att alla erkännanden måste prövas. Av olika anledningar finns det personer som erkänner brott som de inte begått. Att ett brott har erkänts av den tilltalade är därför inte tillräckligt bevis för att en fällande dom. Effekten av erkännandet är att det finns en presumtion för att den bevisning som åklagaren har lagt fram är korrekt.⁹⁶ Även den tilltalades person kan leda till att det anses att ett differentierat beviskrav kan tillämpas. Westberg är mycket kritisk till detta och har kallat detta för ”knölargumentet”. Hovrätten har i en dom tillämpat ”knölargumentet” och ansett att det kan läggas den tilltalade till last att han är dömd sedan tidigare. Motiveringen har varit att det har ju tidigare visats att den tilltalade inte är främmande inför liknande gärningar.⁹⁷ Förekomsten av ett sådant argument i domskälen är mycket olämpligt.

---

⁹² NJA 1990 s. 555, s. 560-561.

⁹³ Diesen, Bevis 5, s. 77.

⁹⁴ A.a., s. 76.

⁹⁵ Ekelöf, Rättegång IV, s. 117.

⁹⁶ A.a., s. 119.

⁹⁷ Westberg, JT 92/93, s. 878-879.

Trots det ovan nämnda är det endast under särskilda premisser som det går att godta en allmän eller partiell bevissänkning. I praxis har det framför allt klargjorts att det inte kan godtas någon beviskravssänkning på grund av bevissvårigheter, brottets relativa lindrighet eller rekvisitets svårbedömda karaktär. Ett klart undantag som framkommit är förekomsten av nödvärnsrätt.⁹⁸ Detta kommer att behandlas mer ingående senare i uppsatsen, i kapitel 5.1.1.1.

NJA 1990 s. 555, angående rattfylleri, visar tillsammans med **NJA 1985 s. 496**, som också gäller rattfylleri, att det stränga beviskrav som uttrycks i lokutionen ”ställt utom rimligt tvivel” även bör tillämpas på så pass lindrig brottslighet som rattfylleri, det vill säga för brott som i normalfallet endast leder till kortare frihetsberövande. Slutsatsen bör därmed kunna dras att ”ställt utom rimligt tvivel” i vart fall är det beviskrav som skall tillämpas när den tilltalade riskerar fängelsestraff.⁹⁹ HD har i **NJA 1980 s. 725** och **NJA 1982 s. 164** klart markerat att det stränga beviskravet inte får lindras för att få en mer effektiv rättsskipning vid allvarlig brottslighet.¹⁰⁰ Rättsfallen behandlar ansvar för våldtäkt respektive narkotikabrott och i båda fallen har det inte kunnat ställas utom rimligt tvivel att de tilltalade har begått de åtalade gärningarna och de har därför frikänts.

När vi funderar över anledningen till att det kan finnas ett differentierat beviskrav återkommer vi till det som diskuterats i inledningen, nämligen rättssäkerheten. Ju strängare straffet är, desto viktigare är det att ingen oskyldig utsätts för det. Ekelöf framhåller att han är mycket kritisk till att det skulle kunna vara så att ett differentierat beviskrav används. Något som då bortses från är att det kan vara mer förödande för en i övrigt laglydig medborgare att dömas till böter för en förseelse än vad det kan vara för en yrkesförbrytare att dömas till fängelse för allvarlig brottslighet. Det måste därför även vid förseelser finnas mycket stark bevisning avseende den tilltalades skuld för att fälla honom mot sitt nekande.¹⁰¹

Ekelöf anser inte att det föreligger något differentierat beviskrav, han anser i stället att det finns en skillnad som gäller bevisningens ”robusthet”. Han menar att bevisningen har robusthet om det inte existerar någon bevisning, som inte förebringats, som kunnat påverka bevisvärdet. Ekelöf hävdar att åklagaren och rätten i lindriga brottmål nöjer sig med en mindre grundlig utredning än vid grövre brottmål.¹⁰² Han får stöd från Diesen i denna fråga. Diesen framhåller nämligen att utredningskravet varierar från fall till fall, beroende på brottets grovhet, den tilltalades inställning och de faktiska omständigheterna i det konkreta fallet.¹⁰³ Utredningskravet kommer att behandlas med ingående i kapitel 4.2.3.

---

⁹⁸ Diesen, Bevis 5, s. 76.

⁹⁹ A.a., s. 78.

¹⁰⁰ Heuman, Festskrift till Lars Welamson, s. 251.

¹⁰¹ Ekelöf, Rättegång IV, s. 118.

¹⁰² A.a., s. 117-118.

¹⁰³ Diesen, Bevis 5, s. 78.

Kan det även vara så att det föreligger ett differentierat beviskrav vad gäller olika typer av rekvisit. Är beviskravet alltid lika högt? Några av svårigheterna har redan berörts ovan i samband med bevisbördan. Går det alltid att kräva att beviskravet skall vara högt ställt?

4.2.2.1 Objektiva rekvisit

Ett objektivt rekvisit som det kan finnas anledning till att inte tillämpa ett lika högt beviskrav som råder för övriga omständigheter i ett brottmål gäller ansvarsfrihetsgrunder. Det är visserligen domstolen som skall beakta och försöka att utreda om någon ansvarsfrihetsgrund föreligger, oavsett om någon sådan har åberopats eller ej, och det är åklagaren som har bevisbördan. Men som ovan nämnts innebär detta ingen garanti för att frågan om ansvarsfrihetsgrund kommer att bli klarlagd.¹⁰⁴

Ekelöf ställer sig undrande till om det verkligen kan krävas samma styrka i bevisningen för ansvarsfrihetsgrunder som för den åtalade gärningen.¹⁰⁵ HD har framför allt prövat frågan om var gränsen går för nödvärnsrätten och därmed aktualiseras också frågan om i vilken grad åklagaren måste kunna motbevisa förekomsten av nödvärnssituation. I **NJA 1990 s. 210** har HD besvarat frågan om beviskravet för nödvärn enligt följande:

”Självfallet kan ett så högt krav i praktiken vara mycket svårt att fullgöra vid viss nödvärnsinvändning, särskilt när situationen är sådan att det skall bevisas att någonting inte har inträffat. I detta läge passar inte en sådan formulering av beviskravet”...”Vad som då bör krävas av åklagaren är snarare att han förebringa så mycket bevisning att nödvärnsinvändningen framstår som obefogad, vilket många gånger kan framgå redan av den allmänna situation där handlingen företagits; samma beviskrav bör här ställas på åklagaren vid den förut berörda invändningen att den tilltalade svårligen kunnat besinna sig.”¹⁰⁶

En viss form av bevislättning kan härmed anses förekomma för invändningar om nödvärn. Givetvis innebär detta en sämre ställning för den tilltalade, än om åklagaren hade haft att styrka att någon nödvärnsrätt inte förelegat. Egentligen är det inte den tilltalade som skall belastas för att en omständighet är svårbevisad, men i vissa situationer måste undantag anses som nödvändiga för att vi skall få en fungerande straffrätt. Bedömningen av nödvärnsrätt förelegat, är ju endast till för att bedöma om den tilltalades handlande varit ursäktat, den verkliga handlingen i sig är ju en sådan som egentligen är straffbelagd.

4.2.2.2 Subjektiva rekvisit

Även för den subjektiva täckningen är beviskravet i brottmål högt ställt. Det måste vara bevisat att den tilltalade har begått gärningen med det uppsåt som krävs för att han skall kunna ställas till ansvar. Det är alltid problematiskt när det gäller bevis för subjektiv täckning. I denna bedömning

¹⁰⁴ Ekelöf, Rättegång IV, s. 120-121.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Diesen, Bevis 5, s. 81.

finns det inte några ”fakta”, det gäller här att försöka att utreda vad som har hänt i den tilltalades huvud under själva gärningen. Det säger ju sig själv att detta är en mycket svår uppgift.

Det finns olika uppfattningar om hur högt ställt beviskravet egentligen är för de subjektiva rekvisiten. En vanligt uppfattning är att det inte finns något sänkt beviskrav för subjektiva rekvisit, även här skall det vara ställt utom rimligt tvivel att gärningsmannen har handlat med det uppsåt som gärningen kräver.

Diesen anser däremot att de bevisvårigheter som finns för fastställande av de subjektiva rekvisiten inte kan medföra att det finns något krav på att den tilltalades insikt eller avsikt skall vara ställd utom rimligt tvivel. Han anser att det som kan sägas om styrkan på de subjektiva rekvisiten är att det skall vara starkare än ”i hög grad sannolikt” och ”avsevärd sannolikhet”.¹⁰⁷

Ekelöf menar också att åklagarens bevisbörda kan lindras när ett subjektivt rekvisit är svårbevisat. Det kan knappast krävas att åklagaren har full bevisning för att den tilltalade skulle ha handlat på ett visst sätt vid *dolus eventualis*.¹⁰⁸

4.2.3 Utredningskravet

Med utredningskravet i brottmål menas den omfattning utredningen i målet måste ha för att en slutsats om bevisningen skall anses kunna göras ”på goda grunder”.¹⁰⁹ Enligt Diesens mening varierar utredningskravet från fall till fall, beroende på brottets grovhet, den tilltalades inställning och de faktiska omständigheterna i det konkreta fallet. I ett lindrigt fall kan det därför tillåtas att en slutsats dras på ett mer begränsat underlag än om det varit frågan om ett grovt brott. Trots variationen på utredningen så gäller det i samtliga fall att det inte får finnas något konkret tvivel kring riktigheten i åklagarens gärningspåstående. Om utredningskravet inte är uppfyllt innebär detta att åklagaren inte uppfyllt sin utredningsbörda och att åtalet därmed skall ogillas.¹¹⁰ Så har skett i **NJA 1986 s. 821** och **NJA 1991 s. 612**. I målen behandlas frågan om endast flickans berättelse kan utgöra grund för fällande dom för sexuellt utnyttjande av underårig och frågan om bevisvärderingen när det gäller ansvar för grovt narkotikabrott.

Som redan nämnts i kapitel 4.2.2 är beviskravet detsamma i alla brottmål, något differentierat beviskrav förekommer inte. Det som skiljer sig åt mellan olika brottmål är alltså inte en kvalitetsnorm, utan kravet på det underlag som behövs för att domstolen skall våga uttal sig om ”ställt utom rimligt tvivel”.¹¹¹

---

¹⁰⁷ Diesen, Bevis 5, s. 80-81.

¹⁰⁸ Heuman, Festskrift till Lars Welamson, s. 268. Jfr numera likgiltighetsuppsåt.

¹⁰⁹ Diesen, Bevis 5, s. 136.

¹¹⁰ Diesen, Bevis 5, s. 136 och Diesen, JT 96/97, s. 526.

¹¹¹ Diesen, JT 96/97, s. 526-527.

5 In dubio pro reo

I detta kapitel skall *in dubio pro reo* behandlas enligt den betydelse att tvivel skall komma den tilltalade tillgodo. Som ovan nämnts är det bara tvivel som är rimligt som skall ha inverkan på beviskravet och som i sin tur också borde leda till att *in dubio pro reo* också endast tillämpas vid rimligt tvivel. Gäller principen för rimligt tvivel kring alla omständigheter i ett brottmål eller finns det undantag från principen?

Zopfs anser att *in dubio pro reo* inte skall tillämpas vid alla tillfällen där rätten inte kan fatta ett beslut utan tvivel. Principen skall dock endast tillämpas i de situationer där det handlar om ett belastande beslutsalternativ för den tilltalade.¹¹²

5.1 Materieellt avgörande faktum

Med materieellt avgörande faktum menas de rekvisit som uppställs i de straffrättsliga regleringarna.

Det är ostridigt att *in dubio pro reo* skall tillämpas på alla straffrättsliga faktum som är av relevans för skuld- och påföljdsfrågan, så som brottsrekvisit avseende skuld och andra objektiva brottsförutsättningar, men även för frågan om föreliggandet av ansvarsfrihetsgrunder.¹¹³

Vid bedömningen av om ett visst handlande är straffbart eller ej skall domaren ta ställning till såväl faktiska som rättsliga omständigheter. När det råder tvivel kring faktiska omständigheter bör detta resultera i en frikännande dom. I dessa fall kommer tvivlet komma den tilltalade tillgodo.¹¹⁴

5.1.1 Objektiva rekvisit

För de objektiva rekvisiten gäller givetvis *in dubio pro reo*. Att åklagaren bär bevisbördan för samtliga rekvisit i en brottmålsprocess medför att i de fall där åklagaren inte lyckats styrka sin gärningsbeskrivning skall detta vara till förmån för den tilltalade.

Som nämndes i kapitel 4.2.2.1 har åklagaren för vissa omständigheter fått en viss bevislättning. Detta gäller framför allt frågan om förekomsten av ansvarsfrihetsgrund. Trots denna bevislättning måste ändå *in dubio pro reo* anses vara tillämplig på ansvarsfrihetsgrunder.

---

¹¹² Zopfs, s. 383.

¹¹³ Stuckenberg, s. 570.

¹¹⁴ Andenæs, Alminnelig strafferett, s. 96.

5.1.1.1 Ansvarsfrihetsgrund

Som ovan nämndes skall *in dubio pro reo* tillämpas på ansvarsfrihetsgrunder. Med ansvarsfrihetsgrunder menas i detta sammanhang nödvärn, nöd och samtycke. Det speciella med situationer där en ansvarsfrihetsgrund kommer i fråga är att rätten inte ställs inför problemet om den tilltalade begått den åtalade gärningen, svårigheten ligger för rätten här vid om den tilltalade handlat på ett sådant sätt att hans handlande inte skall anses vara straffbar.¹¹⁵ Det är åklagarens uppgift att bevisa att det inte föreligger någon ansvarsfrihetsgrund.

I frågan om ansvarsfrihetsgrunder har åklagaren en mycket tung bevisbörda, det är nämligen alltid svårt att bevisa frånvaron av någonting. Det har därför i doktrin diskuterats om beviskravet verkligen skall vara lika högt ställt beträffande en ansvarsfrihetsgrund som beträffande ett objektivet rekvisit.¹¹⁶ Som nämnts i kapitel 4.2.2.1 har HD i sin praxis uttalat att det krävs att åklagaren förebringa så mycket bevisning att nödvärnsinvändningen framstår som obefogad. Detta anses också gälla för övriga ansvarsfrihetsgrunder.¹¹⁷

Är ett krav på att invändningen om ansvarsfrihetsgrund skall framstå som obefogad ett lika högt ställt beviskrav som ”ställt utom rimligt tvivel”? Jag anser inte att dessa två krav kan likställas. Därför anser jag att *in dubio pro reo* inte tillämpas till fullo med avseende på ansvarsfrihetsgrunder.

5.1.1.2 Frivillig tillbakaträdande

Även det frivilliga tillbakaträdandet medför ansvarsfrihet. Det frivilliga tillbakaträdandet har framför allt betydelse vid försök, förberedelse och stämpling.

Ansvarsfrihet blir aktuellt när någon som har gjort sig skyldig till försök agerar så att brottet inte fullbordas. En av förutsättningarna för det frivilliga tillbakaträdandet är sålunda att försökspunkten, men inte fullbordanspunkten är uppnådd. Tillbakaträdandet aktualiseras när personen avbryter förfarandet eller på något annat sätt ser till att brottet inte fullbordas. För att tillbakaträdandet skall medföra ansvarsfrihet krävs dessutom att det är frivilligt. Vid bedömningen om tillbakaträdandet är frivilligt gäller som huvudregel att det inte är frivilligt, om gärningsmannen finner det vara omöjligt eller betydligt svårare eller mer riskfyllt att fullfölja brottet än han hade beräknat, förutsatt att den ändrade uppfattning beror på yttre omständigheter.¹¹⁸

Om det vid rättens prövning framstår som oklart om ett tillbakaträdande är frivilligt eller ofrivilligt, så skall det anses att tillbakaträdandet har varit

---

¹¹⁵ Andenæs, Almindelig strafferett, s. 96 och Waaben, Strafferettens almindelige, s. 109.

¹¹⁶ Fitger, 35:24 och Waaben, s. 111-112.

¹¹⁷ Fitger, 35:24 och Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 262-263.

¹¹⁸ Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 372.

frivilligt. *In dubio pro reo* äger således tillämpning vid frågan om frivilligt tillbakaträdande, precis som vid övrig ansvarsfrihetsgrunder.¹¹⁹

5.1.1.3 Preskription

I brottmål skiljer man på två typer av preskription; straffpreskription och åtalspreskription. Straffpreskriptionen innebär att ett utdömt, men inte avtjänat, straff förfaller för att viss tid förlupit. Åtalspreskriptionen innebär att efter det att en viss tid förlupit från det att ett brott begåtts får det inte längre väckas åtal för detta brott, vilket leder till att den som förövade brottet inte heller kan straffas för detta.¹²⁰ När det i detta kapitel talas om preskription är det åtalspreskriptionen som åsyftas.

Som tidigare nämnts, i kapitel 2.2, är det viktigt för straffrättens allmänpreventiva verkan att den är trovärdig. Genom att lagföra och utdöma påföljd för dem som har begått brott skapas det ett trovärdighet system. Den allmänpreventiva verkan spelar en mindre roll när det gått lång tid mellan brottet och dess beivrande. Brott som inte beivras faller ofta i glömska eller överskuggas av andra händelser, vilket gör att en straffrättslig reaktion inte längre behöver vara särskilt angelägen. Dessutom kan det finnas avsevärda svårigheter med att genomföra en rättegång om lång tid förflutit från det att brottet begicks.¹²¹

För att visa att rättssamhället ser allvarigare på viss typ av brottslighet tillämpas världen över olika preskriptionstider för olika brott. Preskriptionstiderna bestäms givetvis enligt modellen att ju allvarigare brott, desto längre preskriptionstid.¹²² I svensk rätt regleras beräkningen av preskriptionstiden i BrB 35:4. Enligt huvudregeln börjar preskriptionstiden att löpa från den dag brottet begicks.

Exempel: Om ett brott begås den 15 maj 2003 för vilket preskriptionstiden är 2 år, så kommer brottet att preskriberas den 15 maj 2005 klockan 24.00.

För vissa speciella brott beräknas preskriptionstiden annorlunda, detta gäller till exempel sexualbrott mot barn och bokföringsbrott.¹²³

Frågan om ett brott är preskriberat skall prövas av rätten utan att den tilltalade behöver åberopa detta som en invändning. Samma sak gäller alltså för preskription som för andra grunder angående bortfallandet av brottsligheten eller straffbarheten. Preskription utgör inte något processhinder och åtal som väcks för en preskriberad gärning skall därför inte avvisas. Det föreligger inte något förbud mot att väcka åtal för en preskriberad gärning, däremot råder det förbud mot att ådöma ansvar och

---

¹¹⁹ Stree, s. 23.

¹²⁰ Bergström, Juridikens termer.

¹²¹ Berg, Brottsbalken kap. 25-38, 35:1-2 och Jareborg, Straffrättens påföljdslära, s. 21.

¹²² I dansk rätt finns det ingen preskriptionstid för brott som kan ge livstidsstraff. Se Waaben, s. 99.

¹²³ Berg, 35:2 och Jareborg, Straffrättens påföljdslära, s. 21-24

påföljd för en preskriberad gärning.¹²⁴ För att undvika att åklagaren försöker att kringgå preskriptionsreglerna kan åklagaren själv riskera åtal om han väcker åtal för en gärning som han vet är preskriberad.

Den vanligaste anledningen till att det råder tvivel kring om en gärning är preskriberad eller ej borde vara att det inte med säkerhet kan fastställas när den straffbara handlingen företogs. Frågan blir då givetvis om *in dubio pro reo* äger tillämpning vid tvivel kring om gärningen är preskriberad.

Den tyska och nordiska doktrinen skiljer sig åt när det gäller om *in dubio pro reo* skall tillämpas på frågan om preskription. Den tyska doktrinen hänvisar till rättspraxis och menar att det där har fastställts att *in dubio pro reo* äger tillämpning även vid frågan om preskription.¹²⁵ Tysk doktrin framhäver att det vid tillämpningen av principen måste ses till dess bakgrund. Principen grundar sig i en avvägning mellan hänsyn och rättvisa. I fall där det råder tvivel kring om brottet är preskriberat eller inte, måste det ses till den långa tid som förflutit sedan dess att brottet begicks, men även ta hänsyn till att kvaliteten på bevisningen kan ha minskat. Genom att döma någon för ett brott som är preskriberat, anser man inom den tyska doktrinen, att förtroendet för rättsväsendet kan skadas. I rättsfallet **BGHSt 18, 274** har därför fastslagits att *in dubio pro reo* skall tillämpas när det råder tvivel kring om gärningen är preskriberad eller ej.¹²⁶

Inom den nordiska doktrinen är det framför allt Andenæs och Bratholm som har uttalat att de inte finner *in dubio pro reo* tillämplig vid frågan om preskription.¹²⁷ Andenæs och Bratholm är överens om att det inte kan krävas ett lika högt ställt beviskrav för att gärningen är preskriberad som för att den tilltalade har begått den åtalade gärningen. Att det går att tolerera ett längre beviskrav för frågan om preskription förklaras med att det i detta fall inte finns någon risk för att någon oskyldig döms. En felaktig bedömning angående om gärningen var preskriberad eller ej kan aldrig få lika allvarliga konsekvenser som om det skulle råda tvivel kring skuldfrågan. Även om det i dessa fall föreligger rimligt tvivel så kommer det inte den tilltalade tillgodo.¹²⁸

Inom svensk doktrin har det getts uttryck för, precis som i norsk rätt, att det är mer allvarligt att en oskyldig åtalas än att åtal väcks mot någon som skall gå fri från påföljd på grund av preskription. Som ovan nämndes skall rätten inte avvisa ett åtal för att gärningen anses vara preskriberad. Frågan om preskription kan ibland endast fastställas genom att målet prövas. Om rätten skulle finna att gärningen är preskriberad, så skall de efter prövningen meddela att åtalet ogillas. I praxis har lokutioner som att åtalat ”lämnas utan bifall” eller ”icke kan bifallas” använts för att visa att rätten inte kunnat pröva skuldfrågan vid en preskriberad gärning. Med hänsyn till den

¹²⁴ Berg, 35:2-3 och Ekelöf, Rättegång II, s. 77.

¹²⁵ Montenbruck, s. 174-177, Stree, s. 64-66 och Stuckenberg, s. 570-571.

¹²⁶ Stuckenberg, s. 570-571.

¹²⁷ Andenæs, Alminnelig strafferett, s. 96 och Bratholm, Strafferett og samfunn, s. 96.

¹²⁸ Ibid.

tilltalade har det ansetts att rätten inte skall uttala sig i skuldfrågan för den preskriberade gärningen. Det har också ansetts att den tilltalade inte kan kräva att han skall förklaras som oskyldig för ett brott som visat sig vara preskriberat.¹²⁹

5.1.1.4 Konkurrens

I många länder är konkurrensläran uppbyggd kring frågan om gärningsmannen har begått mer än ett brott genom samma gärning, så kallad idealkonkurrens, eller om han har begått mer än ett brott genom olika gärningar, så kallad realkonkurrens. Genom 1938 års strafflagsreform förlorade dessa distinktioner sin straffrättsliga betydelse. Inom processrätten har skillnaden mellan ideal- och realkonkurrens fortfarande betydelse.¹³⁰ De lagrum som är av betydelse för bedömningen är RB 20:4 st. 1:

”Innefattar en handling flera brott och hör något av dem under allmänt åtal, må sådant åtal äga rum även för de övriga.”

Och BrB 35:1 st. 2:

”Innefattar en handling flera brott, må utan hinder av vad nu sagts påföljd ådömas för alla brotten, så länge påföljd kan ådömas för något av dem.”

Inom den tyska doktrinen råder uppfattningen att principen om *in dubio pro reo* skall tillämpas vid tvivel om konkurrens. Här anses det att om rätten inte kan avgöra om det föreligger ideal- eller realkonkurrens, så skall rätten fatta beslutet att det endast rör sig om en handling. Genom att utgå från att endast en handling har företagits ges den tilltalade en viss rabatt på den begångna gärningen och rätten tillämpar den mest gynnsamma tolkningen av situationen.¹³¹

Att *in dubio pro reo* även skulle tillämpas i den svenska rätten vid tvivel kring konkurrens ges det inte något uttryck för. Enligt de nämnda lagrummen är det inte den mest gynnsamma lösningen som har valts. Särskilt bestämmelsen i BrB kan inte anses ge något uttryck för en tillämpning av *in dubio pro reo*.

5.1.2 Subjektiva rekvisit

I detta kapitel skall tvivel kring de subjektiva rekvisiten behandlas. Det kommer inte närmare att gås in på bedömningar angående om en handling har begåtts uppsåtligt eller av oaktsamhet. Jag anser att det är uppenbart hur dessa fall skall bedömas. Även för den subjektiva täckningen finns det ett högt ställt beviskrav i brottmål. Det är givetvis mycket svårt att bevisa subjektiva rekvisit. I dessa fall finns det inte några ”fakta”, utan det gäller att försöka utreda vad som har hänt i huvudet på den tilltalade under själva

¹²⁹ Berg, 35:2-3 och Ekelöf, Rättegång II, s. 77.

¹³⁰ Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 432 och Stree, s. 24.

¹³¹ Roxin, Strafverfahrensrecht, s. 153-155 och Stree, s. 24.

gärningen. Det måste vara bevisat att den tilltalade har begått gärningen med det uppsåt som krävs för att kunna ställas till ansvar. Kan åklagaren inte bevisa att den tilltalade har handlat uppsåtligt så skall den tilltalade antas ha handlat oaktsamt. *In dubio pro reo* skall tillämpas när det råder tvivel kring olika uppsåtsformer.

Till de subjektiva rekvisiten hör också frågan om ett kollektivt straffansvar, så kallat medgärningsmannaskap, för brottsliga gärningar. Tillämpas *in dubio pro reo* till fullo i fall där reglerna om medgärningsmannaskap används?

Även problem avseende den tilltalades psykiska hälsa hör till de subjektiva rekvisiten. Kan *in dubio pro reo* tillämpas när det råder tvivel kring den tilltalades psykiska hälsa? Går det i fall där det finns anledning att befara att det föreligger en allvarlig psykisk störning att avgöra vad som är mest förmånligt för den tilltalade?

5.1.2.1 Medgärningsmannaskap

Vid vissa typer av brottslighet kan det vara svårt att utreda vem som har orsakat vad. Och ibland kan det även vara svårt att utreda händelseförloppet. I dessa fall kan flera personer vara gärningsmän. Detta trots att ingen av dem eller inte alla, individuellt uppfyller en brottsdefinition. I sådana fall bedöms deras gemensamma handlande vara otillåtet. Ett sådant gärningsmannaskap brukar benämnas som medgärningsmannaskap och uppsåtsbedömningen utgår från om de har handlat tillsammans och i samverkan, i dom förekommer vanligen uttryckt som ”gemensamt och i samråd” eller ”tillsammans och i samförstånd”.¹³²

Det finns två typer av medgärningsmannaskap; ett *ordinärt* och ett *utvidgat*. Vid det ordinära medgärningsmannaskapet deltar flera personer i den brottsliga handlingens utförande. Personerna behöver inte utföra likartade handlingar för att det ordinära medgärningsmannaskapet skall komma i fråga. Det utvidgade medgärningsmannaskapet aktualiseras när någon eller några av deltagarna inte kan sägas ha deltagit i brottets utförande, utan snarare ha främjat det av de övriga utförda brottet.¹³³

För att flera personer skall kunna dömas för medgärningsmannaskap förutsätts att det för varje individ kan styrkas att han faktiskt deltagit i brottets utförande eller främjat gärningen. Om det råder tvivel om vad som hänt och vem som gjort vad, skall det mest gynnsamma alternativet för den tilltalade väljas (*in dubio pro reo* eller *in dubio mitius*). Bestämmelserna om medgärningsmannaskap har inte tillämpats i det så kallade Lindome-fallet, **RH 1991:51**, i stället har domstolen använt sig av det mest gynnsamma alternativet för den tilltalade. I fallet åtalades två personer, den ene för mord och den andre för medhjälp till mord. Tingsrätten dömde den ene för mord, medan åtalet ogillandes mot den andre. Den för mord dömde överklagade till hovrätten som friande även honom. Anledningen till frikännandet i

¹³² Holmqvist, Brottsbalken kap. 13-24, 23:61 och Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 402.

¹³³ Holmqvist, 23:61,

hovrätten var brist på tillräcklig bevisning, det kunde inte uteslutas att det var den som friats av tingsrätten för medhjälp till mord som i själv verket utfört gärningen. Även i **NJA 1986 s. 802** har reglerna om medgärningsmannaskap inte ansetts kunna tillämpas. I stället har det mest gynnsamma alternativet för de båda tilltalade tillämpats.¹³⁴ Fallet påminner till stora delar om Lindome-fallet. Två personer har dödat en person genom att tilldela honom ett antal knivhugg. Av utredningen har det inte kunnat fastställas vem som utdelat det dödande hugget. I detta fall frikändes den som åtalades för mord, medan den som endast åtalades för medhjälp till grov misshandel och medhjälp till vållande till annans död fälldes till ansvar för dessa gärningar.

Reglerna om det utvidgade medgärningsmannaskapet har tillämpats i **NJA 1992 s. 474**. I fallet åtalades två personer för dråp på en person som knivhuggits till döds. A erkände att han utdelat flera knivhugg, men att B utdelat det dödande knivhugget i hjärtat. B däremot förnekade att han överhuvudtaget burit kniv. I målet kunde endast styrkas att B utövade våld mot offret med en köksstol, trots detta ansåg rätten att B måste varit inställd på att händelserna skulle få en dödlig utgång och dömde honom till ansvar som gärningsman.

Genom de nämnda rättsfallen får det anses oklart om *in dubio pro reo* tillämpas på det kollektiva straffansvaret. I Sverige tillåter vid inte att någon döms utan att hans skuld till fullo bevisats. Jag anser att gränsen i de olika rättsfallen är hårfin, själv finner jag inte någon klar praxis för när medgärningsmannaskap föreligger och när det inte gör det. Jag känner mig därför kritisk inför tillämpandet av reglerna kring medgärningsmannaskap, i synnerhet beträffande det utvidgade medgärningsmannaskapet. Jag anser att det utvidgade medgärningsmannaskapet är på gränsen till vad vi kan acceptera. Om det i fall råder tvivel kring vilket uppsåt en tilltalad har haft, måste det anses vara mer gynnsamt att beteckna honom som medhjälpare än att lägga hela straffansvaret på honom så som medgärningsman.

5.1.2.2 Tillräknelighet med fokus på allvarlig psykisk störning

Innan införandet av BrB skildes det i lagstiftningen på tillräknande och tillräknelighet. En person tillräknades en gärning om uppsåt eller oaktsamhet förelåg, medan en person var att anse som tillräknelig om han hade ansvarsförmåga. De personer som inte ansågs som tillräkneliga var barn under 15 år och psykiskt abnorma personer. I och med införandet av BrB försvann skillnaden mellan tillräknande och tillräknelighet, i den nya BrB avskaffades nämligen tillräkneligheten som en brottsförutsättning. Detta innebar att alla människor nu kunde föröva brott. Frågan om tillräknelighet lever trots denna förändring kvar inom straffrätten men nu på påföljdsnivån i stället för på brottsnivån.¹³⁵

---

¹³⁴ Holmqvist, 23:62-63.

¹³⁵ Jareborg, Allmän kriminalrätt, s. 359.

Eftersom tillräkneligheten först blir aktuell vid påföljdsfrågan måste det först ha konstaterats att den tilltalade har begått ett brott.¹³⁶ Här gäller precis som för alla brott att det skall vara styrkt i målet att brottsrekvisiten är uppfyllda, såväl de objektiva som de subjektiva. Precis som vanligt är det åklagaren som bär bevisbördan och om brottet inte kan styrkas så skall den tilltalade frikännas, och någon brottspåföljd kommer då inte i fråga.

När det fastställts att den tilltalade begått den åtalade gärningen återstår att utreda om den tilltalade var tillräknelig vid gärningsögonblicket. För frågan om tillräknelighet gäller inte den bevisbörderegeln som normalt tillämpas i straffprocessen, att åklagaren bär bevisbördan. Inte heller det normala beviskravet tillämpas, det krävs inte att det är styrkt att den tilltalade var tillräknelig vid gärningsögonblicket för att rätten skall kunna döma fängelse som påföljd.¹³⁷

Det är rätten som ansvarar för att det görs en utredning i de fall där det föreligger misstanke om att den tilltalade inte skulle ha varit tillräknelig vid gärningsögonblicket. Utredning skall vara så erforderlig att det kan klargöras om misstanken var grundad eller ej. Tyvärr är det ofta svårt att uppnå tillfredsställande klarhet i denna fråga. För att inte fatta beslut som strider med fängelseförbudet i BrB 30:6 måste rätten vara försiktig vid utdömning av fängelsestraff för de tilltalade där utredningen om tillräknelighet inte varit säker.¹³⁸

I doktrin är det oklart om *in dubio pro reo* skall tillämpas vid bedömningen av tillräkneligheten. Andenæs tillhör de som förespråkar principens användande, medan hans kollega Bratholm påstår det motsatta. Bratholm menar att frågan om tillräknelighet skiljer sig avsevärt från övriga subjektiva rekvisit. Vid tvivel kring om den tilltalade har begått en gärning med det uppsåt som straffbestämmelsen kräver eller ej, är det en fördel för den tilltalade att frikännas om tvivlet kring uppsåtet inte kan undanröjas. Det som skiljer frågan om tillräknelighet från övriga subjektiva rekvisit är att bedömningen av tillräkneligheten kan få olika konsekvenser beroende av brottets karaktär. Det kan nämligen vara en större förtjänst att anses som tillräknelig när det rör sig om ett mindre allvarligt brott och avtjäna det straff som föreskrivs, än att bli betraktad som otillräknelig och i stället dömas till vård. Naturligtvis är det tvärtom när det gäller allvarlig brottslighet, så som mord eller våldtäkt.¹³⁹

Som tidigare nämnts i detta kapitel är frågan om tillräkneligheten endast avgörande för påföljden. I **NJA 2004 s. 702** gör HD följande uttalande:

”Den fråga som då inställer sig är vilket krav som ställs på utredningen för att domstolen skall finna att den tilltalade har begått brottet under påverkan av allvarlig psykisk störning och att han lider

---

¹³⁶ Berg, 30:47-48.

¹³⁷ A.a., 30:48.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Andenæs, Almindelig strafferett, s. 96 och Bratholm, s. 96.

av en sådan när han skall dömas. En utgångspunkt för att besvara denna fråga är att, eftersom det rör sig om påföljdsbestämning och inte prövning av skuldfrågan, det inte gäller något sådant beviskrav som uppställs beträffande skuldfrågan. Inte heller kan det anses lämpligt eller ens möjligt att tillämpa någon princip av det slag som brukar betecknas med de latinska uttryckssätten *in dubio pro reo* och *in dubio mitius*, dvs. att det finns en presumtion till förmån för den tilltalade eller för den mildare utgången. En anledning till detta är att det i det enskilda fallet ofta inte går att avgöra vad som är förmånligast för den tilltalade i påföljdsvalet. Härtill kommer att kravet på utredning i princip bör vara detsamma oavsett om det är ett allvarligt eller ett mindre allvarligt brott. Det som domstolen måste göra är att pröva utredningen och komma fram till om den anser att övervägande skäl talar för att det är fråga om en psykisk störning som är allvarlig. Det är alltså frågan om en överviktsprincip som skall tillämpas. Vid lagstiftningens tillkomst framhölls att domstolen måste vara försiktig med att ådöma fängelse där det finns anledning att misstänka allvarlig psykisk störning (bet. 1990/91:JuU34 s. 29, jfr. Berg m.fl. Brottsbalken s. 30:48). I detta får anses att det inte bör ställas krav som att det – som Riksåklagaren har gjort gällande i målet – tydligt skall framgå av utredningen att det är fråga om en allvarlig psykisk störning.”

Av fallet kan konstateras att HD har tagit ställning till att det råder ett lägre utredningskrav för förekomsten av en allvarlig psykisk störning än för andra omständigheter. HD framhåller dessutom att det inte är lämpligt eller ens möjligt att tillämpa *in dubio pro reo* för att avgöra förekomsten av en psykisk störning. Här har HD samma åsikt som Bratholm, och nämner just det att det kan vara svårt att bedöma vad som verkligen är förmånligast för den tilltalade.

5.2 Processuellt avgörande faktum

Till gruppen av processuellt avgörande faktum räknar jag bland annat processhinder, rättegångsfel samt allmänna och särskilda rättsmedel samt benådning. Problematiken kring de allmänna och särskilda rättsmedlen samt benådning kommer att behandlas under egna rubriker i detta kapitel, medan de övriga frågor kommer att behandlas i den första och allmänna delen.

När det gäller processuellt avgörande faktum är det mer omtvistat om *in dubio pro reo* gäller. Bratholms anser att *in dubio pro reo* endast gäller för faktiska omständigheter, och omfattar alltså inte rättsligt tvivel.¹⁴⁰ I tysk doktrin påstås att principen ursprungligen endast gällde för bevisning med avseende på fastställande av skuld. Efter hand har principen även fått inflytande över processuella förutsättningar, men i tysk rättspraxis går det inte att finna någon gemensam lösning på hur tvivel kring olika processuella

---

¹⁴⁰ Bratholm, s. 96.

fakta skall behandlas.¹⁴¹Ekelöf framhåller också att principen *in dubio pro reo* inte generellt kan tillämpas med avseende på processuella rättsfaktum.¹⁴²

När det råder tvivel angående processförutsättningarna för väckandet av åtal eller ”*ne bis in idem*” (inte två gånger i samma sak) skall dessa lösas till förmån för den tilltalade. När det däremot gäller överklagande angående rättegångsfel måste den som för talan visa att det föreligger ett rättegångsfel, tvivel därom kommer alltså inte personen tillgodo. Samma sak gäller för resningsärenden som kommer att behandlas mer ingående i kapitel 5.2.1.2.¹⁴³

Rättsligt tvivel har en annan ställning än faktiskt tvivel. Om rätten är tveksamma till om den straffbestämmelse som åklagaren åberopar kan användas, har rätten själv att bestämma vilken straffbestämmelse som de finner lämpligast. I fall som dessa kommer alltså tvivlet inte den tilltalade tillgodo. Vid tvivel kring rättsliga frågor väljer således domaren den lösning som han finner lämpligast.¹⁴⁴

5.2.1 Allmänna och särskilda rättsmedel

Allmänna rättsmedel är de som får anlitas innan en dom har vunnit laga kraft. Överklagande tillhör de allmänna rättsmedlen. De allmänna rättsmedlen brukar också betecknas som ordinära rättsmedel. Till skillnad från de allmänna rättsmedlen får de särskilda under speciella förutsättningar tas i bruk sedan laga kraft vunnits. Till de särskilda, även nämnda extraordinära, rättsmedlen räknas resning, återställande av försutten tid och klagan över domvilla.

Som tidigare nämnts råder det stor osäkerhet kring på vilka situationer som *in dubio pro reo* skall tillämpas. I detta kapitel skall det undersökas om principen äger tillämpning på de allmänna och särskilda rättsmedlen. Nedan kommer därför först överklagande att behandlas och därefter vad som gäller vid resning.

5.2.1.1 Överklagande

Med överklagande menas möjligheten för en part att få en dom omprövad innan denna vunnit laga kraft. Omprövningen av målet görs av en mer kvalificerad instans än den som prövade målet första gången. Tingsrättens domar omprövas således av hovrätten, och hovrättens domar omprövas av HD. För att få en dom omprövad av hovrätten krävs det i vissa fall prövningstillstånd. För omprövning av HD krävs däremot alltid prövningstillstånd. Prövningstillstånd meddelas endast för de mål som anses vara av särskild betydelse för rättstillämpningen eller om synnerliga skäl

---

¹⁴¹ Stuckenberg, s. 570.

¹⁴² Ekelöf, Rättegång IV, s. 113 not 178.

¹⁴³ Stuckenberg, s. 570.

¹⁴⁴ Andenæs, Alminnelig strafferett, s. 96 och Bratholm, s. 97.

föreligger, som till exempel att ett grovt rättegångsfel förekommit eller att det finns skäl till resning.

För att en omprövning skall bli av krävs det att målet uppfyller vissa krav. Dessutom skall rättsmedlet ha vidtagits i rätt tid för att en omprövning skall bli möjlig. Normalt måste begäran av omprövning göras inom 3 veckor från dess att domen meddelats och närmare instruktioner för hur detta skall gå till finns normalt i domen.

Om rätten bestämmer sig för att tillåta en omprövning så skall denna följa de vanliga reglerna för rättegången. Naturligtvis skall *in dubio pro reo* tillämpas av den instans som omprövar målet.

Det som kan vara problematiskt vid överklagande i högre instans är om överklagandeskriften har kommit in till domstolen inom den utsatta tidsfristen. För tveksamheter i detta avseende bär avsändaren risken. Någon tillämpning av *in dubio pro reo* sker därmed inte vid tvivelsmål för iakttagandet av frister.¹⁴⁵

5.2.1.2 Resning

Reglerna om resning finns i RB kapitel 58. Frågan om resning i tvistemål regleras i 1 §, medan resning i brottmål regleras i 2-3 §§. RB 58:2 behandlar resning till förmån för den tilltalade och RB 58:3 resning till nackdel för den tilltalade. I uppsatsen kommer endast resning till förmån för den tilltalade att behandlas, framför allt kommer det att undersökas om *in dubio pro reo* tillämpas i resningsärenden.

Den praktiskt viktigaste resningsgrunden anges i RB 58:2 p. 4, och gäller resning till följd av:

”...någon omständighet eller något bevis, som inte tidigare har förebringats, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle ha lett till att den tilltalade frikänts eller till att brottet hänförts under en mildare straffbestämmelse än den som tillämpats eller om det, med hänsyn till vad sålunda åberopas och i övrigt förekommer, finns synnerliga skäl att på nytt pröva frågan om den tilltalade har förövat det brott, för vilket han dömts...”

Vad som kan sägas rent allmänt om bevisningen när det gäller resning till förmån för den tilltalade är att det inte ställs lika stränga krav på bevisningen som vid resning i tvistemål eller vid resning till nackdel för den tilltalade.¹⁴⁶

För att resning skall beviljas enligt ovan nämnde bestämmelse krävs det att det nya material som åberopas kan tillmätas viss betydelse. För resning till förmån för den tilltalade krävs det att omständigheten kan leda till frikännande eller till användandet av en mildare straffbestämmelse. Vidare

---

¹⁴⁵ Stree, s. 73-74.

¹⁴⁶ Welamson, Rättegång VI, s. 212-213.

måste det nya materialet vara sådant att det sannolikt skulle ha påverkat bedömningen i den tidigare handläggningen. För resning till förmån för den tilltalade har kravet inte ens ställt så högt. Syftet med detta är enligt motiven att, särskilt i grova brottmål, skall resning i enstaka fall kunna beviljas "även då de nya omständigheterna eller bevisen icke äro av den styrka att de sannolikt skulle ha lett till annan utgång i skuldfrågan med de likväl äro ägnade att framkalla tvivelsmål om domens riktighet i detta hänseende".¹⁴⁷

Reglerna om resning till förmån för den tilltalade kan utnyttjas såväl av åklagaren som av den tilltalade. Paragrafen kan tillämpas även om avgörandet har verkställts eller påföljden har bortfallit genom preskription eller nåd. Reglerna om resning är vid sidan av de speciella reglerna i RB kapitel 59 tillämpliga när det gäller godkända strafförelägganden och godkända förelägganden av ordningsbot. I fall där en resning riktar sig mot att samma gärning har bestraffats två gånger vid två skilda tillfällen är det normalt att mot det senare avgörandet som resningsansökan skall riktas, eftersom detta avgörande strider mot rättskraftsprinciperna. I **NJA 1985 s. 662** har HD dock ansett att resningsansökan i stället skall rikta sig mot den första domen.¹⁴⁸

Enligt **NJA 1991 s. 186** och **NJA 1994 s. 620** kan resning beviljas till förmån för den tilltalade som dömts till fängelse när utredning som talar för rättspsykiatrisk vård framkommit. I **NJA 1996 s. 173**, där den tilltalade dömts till fängelse 2 år och 6 månader och verkställighet skett under längre tid, ansågs dock ett överlämnande till rättspsykiatrisk vård inte vara till sökandens förmån. Bedömningen av om en resning är till förmån för den tilltalade måste givetvis ta hänsyn till vad som kan komma att hända under det fortsatta förfarandet. Resningen river ju upp rättskraften hos det tidigare avgörandet.¹⁴⁹

Bevisbördan ligger på den tilltalade. Den tilltalade skall bevisa att det föreligger grunder för resning i ärendet. Situationen är endast sådan i de fall där det handlar om resning till förmån för den tilltalade. I dessa situationer har den tilltalade att bevisa att det finns omständigheter som gör att saken hade kunnat bedömas annorlunda om dessa omständigheter hade varit föremål för prövning vid tidigare prövning av målet. Den tilltalade behöver inte bevisa att han är oskyldig eller att han skall frikännas, utan skall endast bevisa att det råder tveksamheter om hur bedömningen hade gjorts om de nya omständigheterna vara föremål för den tidigare prövningen.

I dessa fall kan det sägas att det finns en viss form av *in dubio pro reo*, den tilltalade måste inte bevisa något, han måste endast göra det sannolikt att det hade kunnat leda till en annan bedömning av fallet. Men att lägga bevisbördan på den tilltalade kan inte sägas vara i överensstämmelse med *in dubio pro reo*.

---

¹⁴⁷ Welamson, s. 218.

¹⁴⁸ Fitger, 58:30.

¹⁴⁹ Ibid.

Det kan sägas att *in dubio pro reo* äger en viss tillämpning vid möjligheten för den tilltalade att få tillstånd en resning till sin förmån. Som tidigare nämnts krävs det inte att den tilltalade skall med visshet kunna visa att den nya omständigheten skulle lett till ett frikännande eller till användningen av en mildare straffbestämmelse. I stället gäller vid resning till förmån för den tilltalade att det skall göras sannolikt att en annan bedömning av fallet hade gjorts.

Om resning skulle beviljas ser jag inga hinder mot att *in dubio pro reo* tillämpas vid detta förfarande. Resningen innebär ju en omprövning av fallet och denna skall ske enligt samma regler som gäller för den ordinära prövningen. Skulle rätten därför i denna prövning komma fram till att det råder tvivel, bör därför *in dubio pro reo* tillämpas.

5.2.2 Nåd

Nåd räknas varken till de allmänna eller särskilda rättsmedlen. Nåd är en historisk rätt som lever kvar i RF. Rätten att söka nåd regleras i RF 11:13, som lyder:

”Regering får genom nåd eftergiva eller mildra brottspåföljd eller annan sådan rättsverkan av brott samt eftergiva eller mildra annat liknade beslutat ingrepp avseende enskilds person eller egendom. När synnerliga skäl föreligger, får regeringen förordna att vidare åtgärder för att utreda eller lagföra brottslig gärning ej skall äga rum.”

Som nämns i paragrafen är det regeringen som beviljas nåd. Nåden har därmed inte någon direkt koppling till domstolarnas dömande makt. Till skillnad från resning görs i nådeärenden inte någon bedömning av ansvarsfrågan. I nådeärenden accepteras domstolens bedömning i ansvarsfrågan och det är endast frågan om det föreligger tillräckliga skäl för en lindring av påföljden som prövas.¹⁵⁰

Regeringen har också möjlighet att meddela abolition och amnesti. Med abolition menas att regeringen förordnar så att förundersökning inte får inledas eller åtal väckas mot den eller dem som begått visst brott. Amnesti benämns de situationer där regeringen meddelar en generell lindring i påföljd för viss grupp eller för visst brott.¹⁵¹

Varje år inkommer det cirka 1000 ansökningar om nåd till regeringen. Dessa handläggs på Justitiedepartementets Nådeenhet. Det är regeringen som fattar beslut i nådeärenden och dessa fattas vid ordinarie regeringssammanträden vilka är inte offentliga. Oavsett om regeringen avslår eller bifaller en nådeansökan så motiverar regeringen inte sitt beslut. Anledningen därtill är att det inte finns någon rätt till nåd, utan endast en rätt att söka nåd. Som en följd av detta går det inte att tala om någon egentlig praxis i nådeärenden.

---

¹⁵⁰ Schönning, Att söka nåd, s. 40.

¹⁵¹ A.a., s. 16.

Regeringens beslut i ett nådeärende sker efter en bedömning av samtliga omständigheter som finns i ärendet. Framför allt är det omständigheter som inträffat efter domstolens prövning som beaktas.¹⁵²

Att en sökande anser sig oskyldigt dömd är ett skäl som aldrig beaktas då någon söker nåd. Anledningen till detta är som redan nämnts att regeringen aldrig får ompröva domstolens dom.¹⁵³

I februari 2003 avtjänade drygt 100 personer livstidsstraff i Sverige. Mellan 1995 och 2002 var det 16 livstidsdömda som fick sina straff tidsbestämda. Att få sitt livstidsstraff tidsbestämt är inte heller någon rättighet som den livstidsdömde har, detta sker alltså genom en ansökan om nåd. Av dem som fick sina straff tidsbestämda bestämdes straffen till mellan 18 och 25 år.¹⁵⁴

Vad som krävs för att nåd skall beviljas är svårt att säga, i och med att regeringen inte motiverar sina beslut i nådeärenden går det inte att tala om någon praxis på området. En stor skillnad från överklagande och resning är att vid nådeärenden ser regeringen inte till hur förfarandet har gått till, i stället läggs vikten vid hur påföljden drabbat den dömda och dennes omgivning. De skäl som regeringen tar hänsyn till vid nådeansökan är bland annat medicinska skäl, sociala skäl, tredjemansskäl, ekonomiska skäl eller den dömdes ålder. Utifrån alla de omständigheter som förts fram görs sedan en helhetsbedömning av fallet, där varje enskild omständighet viktas.¹⁵⁵

I frågor som rör nåd är det inte åklagaren som har bevisbördan. I stället är bevisbördan här placerad på den tilltalade. Den tilltalade har alltså bevisbördan för att det föreligger grunder för nåd.

Nådeinstitutet är just nu under reformering. En lagrådsremiss beräknas komma under våren 2005.¹⁵⁶ För närvarande finns det en utredning¹⁵⁷ som behandlar en reform av nådeinstitutet. Utredningen anser att det nuvarande systemet har både för- och nackdelar. Som en stor fördel anges att förfarandet idag är enkelt och relativt formlöst. De nackdelar som framförs är att nådebesluten idag inte motiveras, vilket innebär svårigheter för den dömda att förutse vad som krävs för att nåd skall beviljas. Vidare framförs också risken för att olika politiska intressen kommer att vägas mot varandra när det är regeringen som fattar beslut i nådeärenden. Utredningen anser att det skall ske en helhetsbedömning vid beslutsfattandet i nådeärenden och det som skall beaktas vid denna prövning är bland annat den dömdes skötsamhet och utveckling under anstaltstiden samt det begångna brottet och omständigheterna kring detta. Den största förändringen som utredningen föreslår är att nådeinstitutet skall flyttas från regeringen till allmän domstol. Orsaken till att utredningen föreslår att allmän domstol skall bedöma

---

¹⁵² Justitiedepartementets faktablad "Ärenden om nåd m.m.", Ju 03.02, februari 2003.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Schönning, s. 40.

¹⁵⁶ Information från telefonsamtal med Axel Petterson på Justitiedepartementets Nådeenhet.

¹⁵⁷ SOU 2002:26.

nådeärenden är att det krävs straffrättslig kompetens vid bedömningen av ärenden rörande villkorlig frigivning av livstidsdömda. För att rättstillämpningen skall bli enhetlig har Stockholms tingsrätt föreslagits som ensamt prövningsorgan.¹⁵⁸

5.3 Lagtolkning

I äldre norsk rättspraxis¹⁵⁹ finns det uttalanden om att också tvivel som rör tolkning av straffbestämmelserna skall komma den tilltalade till godo.¹⁶⁰ Andenæs hör till de författare som har kritiserat detta. Han menar att det finns en likhet mellan fel i bevisvärderingen och fel vid rättstillämpningen, i båda fallen kommer domarna att uppfattas som felaktiga. Den stora skillnaden ligger i att vid tvivel angående fakta finns risken för att en oskyldig blir dömd, något som inte föreligger vid tvivel angående lagtolkningen.¹⁶¹

När det skall avgöras om *in dubio pro reo* gäller även vid rättstillämpningen, finns det anledning till att understryka att principen traditionellt har ansetts vara av relevans endast för fakta i saken. Som Andenæs framhåller, är det en stor olycka för rättsväsendet om polisen griper och rätten sedan lagför fel person. Men också vid rättstillämpningen kan det uppstå tvivel om lagens räckvidd. Av hänsyn till förutsägbarheten är man restriktiv med att använda straffbestämmelserna extensivt. Som huvudregel skall straffbestämmelser inte tolkas extensivt, tolkningen får aldrig medföra att medborgarna inte i förväg har möjlighet att inrätta sig efter lagens ordalydelse. Som tidigare nämnts medför *in dubio pro reo* att medborgarna inte behöver säkra bevis för att de har uppträtt innanför lagens ramar. Det är upp till åklagaren att bevisa att någon har begått en handling som träffas av en straffbestämmelse.¹⁶²

Eftersom medborgarna skall kunna inrätta sig efter lagens ordalydelse finns det en stark samhörighet med *nulla poena sine lege* (inget straff utan lag). Som en följd av detta kan det komma sig att vid tvivel om en straffbestämmelses räckvidd så tolkas den till förmån för medborgaren. Inte heller i dansk, norsk, finsk, tysk eller amerikansk rätt kommer rimligt tvivel angående lagtolkning den tilltalade till godo. I Sverige och Finland gäller emellertid tolkningsprincipen *in dubio mitius*. Denna princip betyder att vid tvivel skall det mildare tillämpas. Det kan likväl antas att principen har en mer retorisk karaktär eftersom det alltid kan diskuteras om det föreligger tvivel om tolkningen. Vid tvivel om faktum skall som nämnts ovan det gynnsammaste alternativet för den tilltalade väljas.¹⁶³

---

¹⁵⁸ SOU 2002:26, s. 13-17.

¹⁵⁹ Se Rt. 1927 s. 340, Rt. 1928 s. 292, Rt. 1937 s. 529.

¹⁶⁰ Strandbakken, s. 592.

¹⁶¹ Andenæs, Straffbar unnlåtelse, s. 224-225.

¹⁶² Strandbakken, s. 593.

¹⁶³ A.a., s. 594-595.

Jag anser inte att tvivel angående lagtolkning generellt kan komma den tilltalade tillgodo. Som ovan nämndes är frågan om det föreligger tvivel om tolkningen en sak som alltid kan diskuteras. En generell tillämpning av *in dubio pro reo* i dessa fall skulle leda till att straffrätten blev än mer ineffektiv än vad den kan anses vara i dagsläget. Genom att använda sig av en restriktiv tolkning av straffbestämmelserna undviks problemet med tillämpningen av *in dubio pro reo*, detta tolkningssätt kommer nämligen aldrig till att medföra några tolkningar som kan anses vara till den tilltalades nackdel.

6 Analys och slutsats

6.1 Principens innebörd och karaktär

Trots att principen *in dubio pro reo* är en allmänt vedertagen rättsprincip är, som tidigare påpekats, mycket kring den oklart. Vad som klart kan sägas är att innebörden av *in dubio pro reo* är tvådelad. Principen ger dels uttryck för att åklagaren bär bevisbördan i brottmål och dels att där det råder tvivel skall detta komma den tilltalade tillgodo. De båda uppfattningarna av principens innebörd anser jag kompletterar varandra. Att åklagaren bär bevisbördan medför att där han inte lyckas styrka sitt gärningspåstående skall detta vara till förmån för den tilltalade. Principen får således både karaktären av en bevisbörderegeln och en beslutsregel.

6.2 Principens användningsområde och tillämpning

Principen skall tillämpas i de situationer då det uppstått ett jämviktsläge, det vill säga där skälen för de alternativa lösningarna är helt likvärdiga. Dessa situationer är i praktiken mycket ovanligt förekommande och att endast ge principen detta tillämpningsområde skulle vara i strid med det högt ställda beviskravet inom straffrätten. Det finns ett spelrum mellan att de alternativa lösningarna väger lika och att saken är ställd utom rimligt tvivel. Hur skall det tvivel som finns i dessa situationer behandlas? Jag anser att principen måste anses tillämplig i alla situationer tills dess att det högt ställda beviskravet har uppnåtts. Att inte tillåta att tvivel kommer den tilltalade tillgodo där det finns en övervikt åt något av hållen måste anses som ett steg mot ett sänkt beviskrav. För vissa omständigheter har åklagaren och rätten fått sänkta utredningskrav, något som enligt mig i praktiken medför ett sänkt beviskrav. Att utredningen inte behöver ha samma omfattning för samtliga rekvisit gör att när rätten uttalar sig om säkerheten baseras detta på olika noggrant utförda utredningar.

6.2.1 Straffrätten

Åklagaren bär bevisbördan för samtliga omedelbart relevanta omständigheter, såväl objektiva som subjektiva. Förutom att det åligger åklagaren att styrka sina gärningspåståenden, skall han också iaktta den objektivitetsprincip som åvilar honom, och därmed i sin utredning framhäva det som talar för den tilltalades oskuld. Några bördor, så som åberopsbörda, informationsbörda, konkretiseringsbörda, förklaringsbörda eller för den delen falsk bevisbörda åligger inte den tilltalade. I stället har åklagaren och rätten fått ett sänkt utredningskrav för vissa svårbevisade omständigheter. Att den tilltalade inte bär någon form av börda i brottmålsprocessen måste anses vara i överensstämmelse med *in dubio pro reo*. Men att åklagaren och rätten samtidigt får signaler om att det föreligger ett sänkt utredningskrav

för svårbevisade omständigheter kan inte sägas ges uppfattningen om att *in dubio pro reo* tillämpas fullt ut inom straffprocessrätten.

Genom att tillåta ett sänkt utredningskrav för svårbevisade omständigheter görs avkall på den tilltalades krav på rättssäkerhet. Emellanåt kan dock rättssäkerheten få stå tillbaka för att straffrätten överhuvudtaget skall kunna förverkligas. Hela tiden görs avvägningar mellan den enskildes rättssäkerhet och den straffrättsliga effektiviteten. För att visa att allt för stora avkall på den enskildes rättssäkerhet inte kan accepteras finns det inom straffprocessrätten ett högt ställt beviskrav. Beviskravet är i princip detsamma för alla omständigheter och alla brottstyper. Någon exakt definition av beviskravet finns inte i RB, utan regleringen föreskriver endast att saken skall vara bevisad. HD har i sin praxis utvecklat det beviskrav som idag råder i brottmål, nämligen att det skall vara *ställt utom rimligt tvivel*.

Trots att beviskravet är detsamma för alla omständigheter och brottstyper finns det antydningar på att det förekommer ett differentierat beviskrav. Det enda undantaget från det normala beviskravet som framkommit i praxis gäller förekomsten av en ansvarsfrihetsgrund och det gäller framför allt frågan om nödvärnsrätt. Att bevisa frånvaron av någonting är en mycket tung bevisbörda. Enligt praxis har åklagaren därför endast ansetts behöva förebringa så mycket bevisning att invändningen om nödvärn framstår som obefogad. Jag anser inte att när något skall framstå som obefogat att detta kan likställas med att vara ställt utom rimligt tvivel. Därför anser jag att det förekommer ett sänkt beviskrav för åklagaren när det gäller att bevisa frånvaron av en ansvarsfrihetsgrund. *In dubio pro reo* kan därför inte anses tillämpas till fullo för ansvarsfrihetsgrunder. Detta är kanske inte heller något som bör eftersträvas. Om åklagaren i alla fall är tvungen att visa att förekomsten av en ansvarsfrihetsgrund är ställd utom rimligt tvivel skulle detta kunna medföra att varje tilltalad skulle kunna hävda en ansvarsfrihetsgrund och på så sätt kunna komma lindrigare undan.

HD har i sin praxis framhållit att det inte är någon skillnad på beviskravet beroende av brottstypen. Oberoende av om det är ett allvarligt brott eller ett bagatellbrott så skall bevisen uppnå sådan styrka att det är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har begått gärningen för att han skall kunna fällas till ansvar. I detta hänseende tillämpas *in dubio pro reo* fullt ut.

Genom ett tyskt rättsfall har det slagits fast att *in dubio pro reo* skall tillämpas om det råder tvivel avseende preskription. Preskriptionsfrågor tillhör de materiella förutsättningarna för ett förfarande. Preskription är något som inträffar automatiskt och i fall där det råder osäkerhet om den inträtt eller ej, bör åklagaren och rätten låta gärningen anses vara preskriberad. Intressant i dessa sammanhang är att se till hur situationen ser ut i Danmark. I Danmark råder precis som i Sverige olika preskriptionstider för olika typer av brott. Det som skiljer det danska reglerna från de svenska är att det i Danmark inte finns någon preskriptionstid för brott som kan ge livstidsstraff. Jag kan se en fördel med de danska preskriptionsbestämmelserna. Tanken bakom preskriptionsbestämmelserna

är att det inte anses lika viktigt för rättsstaten att beivra brott där det förflutit lång tid sedan brottet begicks, dels faller brotten i glömska och dels överskuggas det av andra händelser. För tillämpningen av *in dubio pro reo* har egentligen preskriptionstiderna inte någon betydelse, principen skall nämligen tillämpas för alla brottstyper utan hänsynstagande till den rådande preskriptionstiden. Att införa en preskriptionsbestämmelse som den danska påverkar inte tillämpningen av *in dubio pro reo*, i stället sänds signalen ut att vissa gärningar är oförlåtliga.

Åklagaren har bevisbördan även för att de subjektiva rekvisiten är uppfyllda och även för dessa råder ett högt ställt beviskrav. Subjektiva omständigheter skiljer sig från de objektiva på ett sådant sätt att de inte kan baseras på fakta. Vid fastställande av den tilltalades uppsåt måste det klargöras vad som hände i huvudet på gärningsmannen vid gärningsögonblicket. Det säger sig själv att detta inte är något som går att fastställa med säkerhet utan ett erkännande från den tilltalade. Åklagaren har därför när det gäller subjektiva rekvisit erhållit vissa bevislättnader, något krav på ställt utom rimligt tvivel föreligger således inte. För de subjektiva rekvisiten gäller att bevisningen skall vara starkare än ”i hög grad sannolikt” och ”avsevärd sannolikhet”. Frågan är om dessa bevislättnader har gått för långt och skapat en otrygghet vid bedömningen av den subjektiva täckningen. När det gäller medgärningsmannaskapet, som är en form av kollektivt straffansvar, anser jag att detta institut är tvivelaktigt med hänsyn till det högt ställda beviskravet som råder inom svensk straffrätt. I situationer där det är svårt att utreda vem som har gjort vad eller vad som i själva verket har inträffat, kan jag inte anse att kravet på den subjektiva täckningen håller den höga nivå som normalt krävs. I många av dessa fall råder det tvivel om vem som har gjort vad, och i stället för att utreda den individuella subjektiva täckningen så tillämpar åklagaren och rätten ett vagt begrepp som ”tillsammans och i samförstånd”. Här kan det verkligen talas om att tvivel inte kommer den tilltalade tillgodo.

6.2.2 Processrätten

Inom den tyska litteraturen finns det fortfarande delade meningar om principen *in dubio pro reo* äger tillämpning även på processuella omständigheter. Den mest vanligt förekommande åsikten är att *in dubio pro reo* gäller för processuella omständigheter, men inte generellt. Det går alltså inte att säga att principen skall tillämpas på alla omständigheter av processuell karaktär, i stället är den tillämplig på vissa utvalda förutsättningar. I uppsatsen har *in dubio pro reo* framställts som en princip som skall tillämpas inom straffprocessrätten. Inom straffprocessrätten gör principen att det vid tvivel om riktigheten i omständigheter som talar *mot* den tilltalade, lämnas utan avseende i beslutsunderlaget, men att om det däremot råder tvivel om omständigheter som talar *för* den tilltalade, så skall dessa beaktas.

Inom straffrätten finns det krav på att straffbestämmelserna skall tolkas restriktivt. Jag anser att detta krav även bör omfatta straffprocessuella

bestämmelserna. När det råder tvivel kring om preskription inträtt för en gärning eller ej, är den mest gynnsamma tolkningen för gärningsmannen att gärningen anses som preskriberad. Genom en preskriptionsbestämmelse i likhet med den danska möjliggörs en fullständig tillämpning av *in dubio pro reo* samtidigt som de som utfört mycket allvarliga brott inte kan undvika ansvar för dessa gärningar.

6.2.3 Undantag från principens tillämpning

Det som jag kommit fram till under min studie av principen är att den inte äger tillämpning på tvivelsmål angående iakttagandet av frister vi begäran av omprövning. Det är avsändaren som bär risken för att en begäran av omprövning inkommer till domstolen i rätt tid och vid tveksamheter rörande iakttagandet av fristen finner *in dubio pro reo* ingen tillämpning.

In dubio pro reo kan inte heller anses vara tillämplig på förutsättningarna för resning. Frågan om resning tillhör de särskilda rättsmedel inom rättsväsendet och gäller i lika stor utsträckning för den dömda som för åklagaren. Att i dessa fall låta den dömda ha en fördel av att det vid tvivel skall tolkas till hans förmån, kan inte anses vara acceptabelt. Däremot råder det stor oenighet om principen kan tillämpas på ett sådant sätt att man vid tvivel ser till förmån för den som har överklagat, eller om man vid tvivel skall se till förmån för rättskraften, eller om det skall vara olika beroende av vem som ansvarar för tvivelsmålet.

Inte heller vid nådeärenden är principen tillämplig. Amnesti, abolition och nåd är områden där det framstår som ytterst tveksamt om principen skall äga tillämplighet. Dessa områden hör inte till det ordinära rättssystemet. Amnesti, abolition och nåd är olika former av säkerhetsventiler i rättssystemet och därför skall principen inte tillämpas i dessa situationer.

I svensk straffrätt görs sedan 1938 års strafflagsreform inte längre någon skillnad mellan ideal- och realkonkurrens inom konkurrensläran. Trots detta har uppdelningen fortfarande betydelse inom processrätten. Inom tysk rätt är uppfattningen att *in dubio pro reo* skall tillämpas vid tvivel om konkurrens. Samma uppfattning kan inte sägas råda inom svensk rätt. De relevanta lagrummen ger uttryck för en tillämpning där tvivel inte kommer den tilltalade tillgodo.

Något stöd för att *in dubio pro reo* skall tillämpas vid tvivel kring lagtolkningen har jag inte funnit. Jag anser att detta inte heller bör vara fallet. Den straffrättsliga legalitetsprincipen kräver att de gärningar som skall anses som straffbara måste vara föreskrivna i lag. Dessutom finns det krav på att straffbestämmelser skall tolkas restriktivt. Genom en restriktiv tolkning minimeras risken för att någon döms till ansvar för ett handlande som är ett gränsfall för vad som är tillåtet och otillåtet. Jag anser därför att det inte är nödvändigt att tillämpa *in dubio pro reo* på lagtolkningsproblem. Den restriktiva tolkningen kommer alltid att medföra att det mest

gynnsamma alternativet kommer att tillämpas och därmed kommer tvivel alltid den tilltalade tillgodo.

Principen är användbar både på straffrättsliga och processrättsliga omständigheter. Dessvärre går det inte klart att säga exakt för vilka delar den gäller fullt ut. Som det verkar är principen beroende av en bedömning av dess effekter. HD har därför i **NJA 2004 s. 702**, anser jag, gjort en korrekt bedömning av möjligheten att tillämpa *in dubio pro reo* och *in dubio mitius* på valet mellan påföljderna fängelse och rättspsykiatrisk vård. Beroende på andra omständigheter i fallet går det inte att generellt göra en bedömning av vad som är det mest gynnsamma för den tilltalade i dessa fall. Trots denna bedömning kan det inte generellt uteslutas att *in dubio mitius* kan tillämpas på valet av påföljd. Vid tvivel om huruvida straffet skall stanna vid böter eller om fängelse skall utdömas, bör principen tillämpas.

Att *in dubio pro reo* är en princip gör att den kan användas på olika sätt i olika sammanhang. Detta är en stor skillnad i förhållande till en regel. En regel antingen följer man eller bryter man mot, medan en princip är som en skala som man kan följa mer eller mindre. Det går aldrig att bryta mot en princip! Skall vi betrakta *in dubio pro reo* som en princip så kan vi aldrig hävda att domstolen bryter mot principen, det enda som vi kan hävda är att domstolen frångår principen. Är det lämpligt att ha en princip som domstolen frångår vid vissa tillfällen? Jag anser att så länge det kan fastställas för vilka rekvisit som *in dubio pro reo* skall tillämpas så är det en bra princip att använda sig av i vårt rättssystem. Det är vid oklara fall som den kan skapa problem. Att göra *in dubio pro reo* till en regel i stället skulle kunna övervägas. Från regler finns det undantag, något som skulle göra det hela mer överskådligt.

6.3 Reflektioner

Några generella regler för när principen skall tillämpas går inte att sätta upp. Att i alla situationer se till det mest gynnsamma för den tilltalade kan inte vara en lämplig lösning. Risken blir att straffrätten kommer att bli mindre effektiv, något som verkligen inte kan ses som ett önskemål. Det andra extremfallet, nämligen att endast tillämpa principen vid jämviktslägen, vilka är mycket ovanliga i praktiken, skulle få som konsekvens att principen inte kommer att tillämpas överhuvudtaget. Så hur skall då principen tillämpas?

Heuman menar att *in dubio pro reo* skall tillämpas där åklagarens påstående inte kan läggas som grund för domen, här skall nämligen domen grundas på det mest gynnsamma alternativet för den tilltalade och inte på det mest sannolika.

Mycket av den oklarhet som råder skulle kunna avhjälpas genom att principen lagfästs i BrB eller RB. Dessvärre skulle en sådan lagregel drabbas av alldeles för många undantag för att anses ha någon egentlig verkan. Genom att klart och tydligt i lagreglera tvivelssituationer skulle *in dubio pro reo* inte längre behöva tillämpas med den osäkerhet som

tillämpningen sker med idag. Men det är ju just principens karaktär som tillåter att den inte tillämpas fullt ut i alla situationer och gör den så komplicerad – men samtidigt så användbar.

Vid en strikt tillämpning av det straffrättsliga kravet på restriktiv lagtolkning i kombination med att det högt ställda beviskravet efterlevs skulle principen *in dubio pro reo* eventuellt verka överflödig. I ett rättssystem där dessa två krav uppfylls kommer det i stort sett inte att finnas situationer där den tilltalade missgynnas. Straffrätten kan alltså fungera utan *in dubio pro reo*, men en förutsättning för detta är då att övriga rättssäkerhetskrav får en ökad tillämpning. En följd av denna strikta tillämpning blir givetvis en mindre effektiv rättsskipning. *In dubio pro reo* ger rättstillämparen möjligheten att i osäkra fall skapa ytterligare en trygghet för den tilltalade. För frågan om *in dubio pro reo* är nödvändig för straffrätten eller ej kommer jag hela tiden tillbaka till det grundläggande avvägandet som måste göras: allmänhetens intresse av en bekämpa kriminaliteten och den enskildes krav på rättssäkerhet.

6.4 Slutsats

Avslutningsvis kan sägas att som framgått av uppsatsen är principen *in dubio pro reo* mycket oklar. Jag anser ändå att jag har kunnat fastställa att principens innebörd är tvärdelad och har både karaktären av en bevisbörderegler och en beslutsregel. *In dubio pro reo* kan dessutom generellt betraktas som en rättssäkerhetsprincip.

Något exakt användningsområde för principen går inte att ange. Det går däremot att fastställa att principen är tillämplig både på straffrättsliga och processrättsliga omständigheter. Någon generell tillämpning av *in dubio pro reo* för processuella omständigheter kan inte anses föreligga. Att det inom straffprocessen finns ett högt ställt beviskrav kan anses innebära att principen förverkligas. Endast i de fall där det kan visas ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har begått gärningen skall denne fällas till ansvar, i övriga fall skall beviskravet inte anses uppfyllt och den tilltalade frikännas.

Trots den oklarhet som råder kring principen är den en viktig rättsstatlig princip, som har en grundläggande roll inom straffprocessrätten.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck:

SOU 1996:185 Straffansvarsutredningen

SOU 2002:26 Frigivning från livstidsstraff

Justitiedepartementets faktablad "Ärenden om nåd m.m.", JU 03.02, februari 2003. www.regeringen.se

Litteratur:

- Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*. 4. utgave, Universitetsforlaget, Oslo, 1997.
- Andenæs, Johs. *Straffbar unnløtelse*. Grundt Tanum, Oslo, 1942.
- Berg, Ulf m.fl. *Brottsbalken kap. 25-38*. Norstedts Juridik AB, Supplement 12, Juli 2004.
- Bergström, Sture m.fl. *Juridikens termer*. Åttonde upplagan, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1993.
- Bratholm, *Strafferett og samfunn – Alminnelig del*. Universitetsforlaget, Oslo, 1980.
- Carlsson, Per, Persson, Mikael *Processrättens grunder*. Sjunde upplagan, Iustus, Uppsala, 2004.
- Danelius, Hans *Mänskliga rättigheter i europeisk praksis*. Andra upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2002.
- Diesen, Christian (Red.) *Bevispraxis Bevis 5 – Svensk bevispraxis 1948-1999*. Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2000.
- Diesen, Christian *Bevisprøving i brottmål*. Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1994.
- Diesen, Chrisitan *Utevarohandläggning och bevisprøving i brottmål*. Juristforlaget, Stockholm, 1993.
- Ekelöf, Per Olof, Boman, Robert *Rättegång I*. Sjunde upplagan, Norstedts Juridik AB, Lund, 1997.
- Ekelöf, Per Olof *Rättegång II*. Åttonde upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1996.

- Ekelöf, Per Olof,
Bylund, Torleif,
Boman, Robert   *Rättegång III*. Sjätte upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 1994.
- Ekelöf, Per Olof,
Boman, Robert   *Rättegång IV*. Sjätte upplagan, Norstedts Juridik AB, Göteborg, 1995.
- Fitger, Peter   *Rättegångsbalken*. Norstedts Juridik AB, Stockholm, Supplement 45, December 2004.
- Frände, Dan   *Finsk straffprocessrätt I*. Forum Iuris, Helsingfors, 1999.
- Holmqvist, Lena m.fl.   *Brottsbalken kap. 13-24*. Norstedts Juridik AB, Stockholm, Supplement 12, Juli 2004.
- Jareborg, Nils   *Allmän kriminalrätt*. Iustus Förlag AB, Uppsala, 2001.
- Jareborg, Nils
Zila, Josef   *Straffrättens påföljdslära*. Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2000.
- Montenbruck, Axel   *In dubio pro reo aus normtheoretischer, straf- und strafverfahrensrechtlicher Sicht*. Duncker und Humblot, Berlin, 1985.
- Nowak, Karol   *Oskyldighetspresumtionen*. Norstedts Juridik, Stockholm, 2003.
- Roxin, Claus   *Strafverfahrensrecht*. 25. Auflage, Verlag C.H. Beck, München, 1998.
- Schönning, Ola   *Att söka nåd*. Liber Förlag, Stockholm, 1982.
- Strandbakken, Asbjørn   *Uskyldspresumsjonen – in dubio pro reo*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 2003.
- Stree, Walter   *In dubio pro reo*. J.C.B Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1962.
- Strömberg, Håkan   *Tryckfrihetsrätt och annan yttrandefrihetsrätt*. 14:e upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2003.
- Waaben, Knud   *Strafferettens almindelige del I: Ansvarslæren*. 4. Udgave, GadJura A/S, Köpenhamn, 1997.

- Welamson, Lars *Rättegång VI*. Norstedts Juridik AB, Tredje omarbetade upplagan, Stockholm, 1998.
- Wennberg, Suzanne *Introduktion till straffrätten*. 6:e upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2001.
- Zopfs, Jan *Der Grundsatz "in dubio pro reo"*. Nomos Verlagsfesellschaft, Baden-Baden, 1999.
- Artiklar:**
- Diesen, Christian *Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål*, JT 96/97, s. 525-535.
- Heuman, Lars *Kringgåås principen om åklagarens bevisbörda?* Festskrift till Lars Welamson, s. 251-279.
- Meyer, Karlheinz *Grenzen der Unschuldsvermutung*, Festschrift für Herbert Tröndle zum 70. Geburtstag am 24. August 1989, s. 61-75.
- Stuckenberg, Carl-Friedrich *Juristische Arbeitsblätter – In dubio pro reo*, JA 2000 Heft 7, s. 568-573.
- Träskman, Per Ole *Presumptionen om den för brott misstänktes oskyldighet*. Festskrift till Lars Welamson, s. 469-486.
- Westberg, Peter *Förklaringsbördan och knölargumentet i brottmål – den moderne domarens vapen i kampen mot brottsligheten?*, JT 92/93, s. 878-896.
- Övrigt material:**
Telefonsamtal med Axel Petterson på Justitiedepartementets Nådeenhet, 2005-05-02.

Rättsfallsförteckning

Högsta Domstolen:

- NJA 1980 s. 359   Invändning i mål angående ansvar för skattebrott om s.k. kvittning mot utelämnande av intäkter av belopp för vilka avdrag ej yrkats i deklARATIONEN.
- NJA 1980 s. 725   Fråga om utvisning på grund av brott. Tillika spörsmål om beviskrav och bevisvärdering i brottmål.
- NJA 1982 s. 164   Två personer har åtalats för medhjälp eller förberedelse till grovt narkotikabrott, bestående i att den ene till den andre överlämnat 240900 kr som enligt åtalet antingen utgjorde betalning för i Sverige försåld narkotika eller var avsedda för inköp av narkotika i Holland. Mot bakgrund av utformningen av ansvarsbestämmelserna i narkotikastrafflagen uppkommer fråga om kravet på bevisningen för att de tilltalade eller någon av dem begått brott som omfattas av åtalet.
- NJA 1985 s. 496   Efter olycka påträffades i bilens framsäte två skadade ynglingar, A och B. A avled senare av sina skador. B, som hade förhyrt bilen, har i målet åtalats för rattfylleri alternativt medhjälp till rattfylleri. Vem av de två ynglingarna som fört bilen vid tillfället har inte kunnat klarläggas. Åtalet har emellertid ansetts vara styrkt såvitt det inneburit att B med avseende på den angivna bilfärden gjort sig förfallen till ansvar för ettdera brotten. Han har vid detta förhållande dömts för lindrigare brottet, i detta fall medhjälp till rattfylleri. Tillika fråga om påföljden.
- NJA 1985 s. 662   Resningsärende. Sedan en person vidtagit förberedelse till ett stöldbrott, gjorde han sig skyldig till ett fullbordat stöldbrott som i vissa avseenden avvek från vad som hade planerats vid förberedelsen. Förberedelsehandlingen har ansetts uppgå i det fullbordade brottet och dessutom bedömts i den mening som avses i 30 kap 9 § och 45 kap 5 § 3 st RB utgöra samma gärning som den handling genom vilken brottet fullbordades.

- NJA 1986 s. 802 En man har dödats genom knivhugg. Två män har åtalats i anledning av det inträffade. Ansvar har yrkats å den ene för mord och å den andre för medhjälp till grov misshandel och medhjälp till vållande till annans död. Vem som utdelat de dödande knivhuggen har inte kunnat fastställas närmare än att det varit en av de tilltalade. Den för mord åtalade har därför frikänts. Den andre har däremot fällts till ansvar i huvudsaklig överensstämmelse med ansvarsyrkandet mot honom.
- NJA 1986 s. 821 Fråga, om flickans berättelse kunde med hänsyn till sitt innehåll och till de omständigheter under vilka den tillkommit utgör tillräckliga bevis för fällande dom.
- NJA 1988 s. 292 Fråga i mål om ansvar för skattebedrägeri om bedömningen av invändning av den tilltalade att han haft kostnader som inte godtagits som avdragsgilla när mervärdesskatten påfördes.
- NJA 1990 s. 210 Nödvärn? Nödvärnsexcess?
- NJA 1990 s. 370 I mål om ansvar för mord alternativt grov misshandel och vållande till annans död uppkommer frågan om bland annat nödvärn vid försök till våldtäkt.
- NJA 1990 s. 555 Fråga huruvida det har blivit styrkt att en person som har åtalats för rattfylleri har fört bilen.
- NJA 1991 s. 186 En person dömdes för bl a grov misshandel till fängelse. Innan fängelsestraffet börjat verkställas dömdes han efter en då företagen rättspsykiatrisk undersökning till slutet psykiatrisk vård för försök till mord och togs in på vårdanstalt. Jämlikt grunderna för 58 kap 2 § 4 RB har resning beviljats såvitt avser den ådömda fängelsepåföljden.
- NJA 1991 s. 612 Bevisvärdering i mål om ansvar för grovt narkotikabrott.
- NJA 1992 s. 474 Två män har dömts som gärningsmän för dråp genom knivhugg – mot invändningar om nödvärn och bristande uppsåt att döda – fastän det inte kunnat fastställas vem av dem som

utdelat det dödande knivhugget och inte heller att ene alls använd kniv.

NJA 1994 s. 620

En person dömdes för försök till mord och olaga hot till sex års fängelse och utvisning för all framtid samt ålades att betala skadestånd till målsägandena. Att ett i TR:n inhämtat rättspsykiatriskt utlåtande framgick att brotten inte hade begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning och att medicinska förutsättningar saknades för att förordna om rättspsykiatrisk vård. Efter det att fängelsestraffet börjat verkställas framkom nya uppgifter om gärningsmannens psykiska tillstånd vid tidpunkten för brotten och hans behov av psykiatrisk vård. Resning har beviljats jämlikt grunderna för 58 kap 2 § 4 RB, såvitt avser fängelsestraffet och utvisningen.

NJA 1996 s. 173

Sedan en person dömts till fängelse 2 år 6 mån och verkställighet skett, har ansökan om resning med yrkande att påföljden bestäms till överlämnande till rättspsykiatrisk vård lämnats utan bifall eftersom en sådan ändring skulle medföra ett för den dömde mindre gynnsamt resultat. - Den dömde har ansetts berättigad att överklaga HovR:ns beslut, varigenom av allmän åklagare gjord ansökan om resning till hans förmån avslagits.

NJA 2001 s. 551

Frågan om fullbordat brott mot privatinförsellagen.

NJA 2001 s. 570

Narkotikabrott avseende opium med straffvärde 3 månader har ansetts böra föranleda fängelsestraff.

NJA 2004 s. 702

Frågan om det föreligger tillräcklig utredning för att en tilltalad skall anses lida av en allvarlig psykisk störning.

Hovrättsfall:

RH 1991:51

Sedan en äldre man genom våld bragts om livet i sitt hem, har två personer, som vid tiden för gärningen uppehållit sig i mannens bostad, åtalats, den ene för mord och den andre för medhjälp till mord. Både de åtalade utpekade varandra som skyldiga till gärningen. Tingsrätten dömde den ene av de åtalade för mord men

ogillande åtalet mot den andre. Hovrätten har i
brist på tillräcklig bevisning även ogillat åtalet
mot den som av tingsrätten dömts för gärningen.

Rättsfall från Europadomstolen:

Murray, John mot Förenade Konungariket 8.2.1996

Utländska rättsfall:

Tyskland: BGHSt 18, 274

Storbritannien: Miller vs. Minister of Pensions

Norge: Rt. 1927 s. 340

Rt. 1928 s. 292

Rt. 1937 s. 529